ZOZOLALA

gratis tweemaandelijks stripinformatieblad *augustus / september 2005* 143

COLOFON

Redactie · Jef Nieuwenhuis, Hans van Soest, Toon Dohmen, Gerard Zeegers en Hans Pols.

Opmaak · Sigge Stegeman.

Vaste medewerkers · VLERK, Karin van Wylick, Bert Meppelink, Peter de Wit, Mark Horemans, Pieter van Oudheusden, Arend Jan van Oudheusden, Lamelos, Paul van Gremberghen, Michelle van Fulpen, Roel Daenen en Marcel Lagerwerf.

Ook werkten mee · Olle Berg, Benoît Peeters, François Schuiten en Marcel Ruijters.

Druk & Afwerking · Drukkerij Wilco (Amersfoort).

Distributie · Van Ditmar, Amsterdam (NL), Pinceel Stripverspreiding, Leuven (B).

Voorplaat · *Rumoerige kroeg* door Olle Berg: "Ik wilde alles laten rammelen en breken, zodat het voelt alsof je hoofd explodeert."

Abonnementen zijn mogelijk voor één jaar (€ 11,25) of voor twee jaar (€ 18,–). Belgische CJP-houders betalen per jaar € 10, of per twee jaar € 15.

Abonnementen gaan in na storting van het totaalbedrag op Postbank giro 3253937 (NL) of Postgirorekening 000 – 164840584 (B) t.n.v. Stichting Zet.EL te Bilthoven o.v.v. je eigen adres en evt. je CJP-nummer.

Copyright 2005 bij Stichting Zet.EL · Overname van artikelen, strips of illustraties enkel in overleg met de uitgever.

Oplage · 7.500 exemplaren.

ISSN · 1382 8630

Redactieadres · Postbus 344, 3720 AH Bilthoven, Nederland.

E-mail · redactie@zozolala.com

Webstek · www.zozolala.com

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, uitgegeven door Stichting Zet.El, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van nevenstaande stripwinkels.

ALKMAAR

Bookers & Strippers
Boterstraat 19
1811 HP / 072 - 512 19 16

De zwarte valk
Voordam 4
1811 MA / 072 - 515 63 23
peter.schuurman@euronet.nl

AMERSFOORT

De bende van de 6 Neuzen
Zuidsingel 69
3811 HD / 033 - 475 37 31
www.de6neuzen.nl

AMSTERDAM

Het beeldverhaal
Kinkerstraat 162-164
1053 EH /020 - 6855100
www.het-beeldverhaal.nl

Lambiek
Kerkstraat 132
1017 GP / 020 - 626 75 43
www.lambiek.net

Nou moe!?!
Lindenstraat 1
1015 KV / 020 - 693 63 45

Snoek
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC / 020 - 668 47 64
www.snoekstrips.nl

ANTWERPEN

Mekanik strip
St. Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 234 23 47
www.mekanik-strip.be

ARNHEM

De Noorman
Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 442 09 09
de-noorman@planet.nl

ASSEN

Plok. strips en eh... dinges!
Stationstraat 1
9401 KV / 0592 - 31 32 92

BERGEN OP ZOOM

Gilles de Geus
Bosstraat 4 (passage)
4611 NC / 0164 - 24 74 62

BRUGGE

De Striep
Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 33 71 12
www.striepclub.be

BRUSSEL

Het B-gevaar
Greepstraat 15
1000 / 02 - 513 14 86
www.b-gevaar.com/store.asp

DELFT

Bul Super
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 212 60 97
www.bulsuper.nl

DEN BOSCH

Silvester
Snellestraat 8
5211 EN / 073 - 690 14 60
www.silvesterstrips.nl

DEN HAAG

Haagse stripshop
Stille Veerkade 43
2512 BE / 070 - 363 41 15
www.comicstripshop.nl

Mieke's striptiek
Chasséstraat 71
2518 RW / 070 - 365 07 38

Walk in
Herengracht 13
2511 EG / 070 - 364 63 36
www.walkin.nl

DORDRECHT

Sjors
Scheffersplein 1
3311 EJ / 078 - 614 20 12
www.stripwinkel-sjors.nl

EINDHOVEN

ENSCHEDE

De strip-aap
Javastraat 22
7512 ZJ / 053 - 430 52 61
www.stripaap.nl

GEEL

Alfa strip
Stationstraat 125
2440 / 014 - 58 43 80

GENT

Pierke
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 227 70 86

GOES

Het paard van Troje
Langevoorststraat 2
4461 JP / 0113 - 21 46 91
www.paardvantroje.nl

GRONINGEN

Modern papier
Pelsterstraat 20
9711 KL / 050 - 313 25 21
www.modernpapier.nl

Pellucidar
Nieuweweg 6
9711 TD / 050-3684414
members.lycos.nl/pellucidar

HAARLEM

Beedee
Anegang 42
2011 HS / 023 - 531 01 68
www.beedee.nl

HASSELT

Wonderland
Paardsdemerstraat 17
3500 / 011 - 22 82 00

HOORN

Het gele teken
Grote Oost 37
1621 BR / 0229 - 21 86 23

INTERNET

www.stripboekhandel.nl

KAMPEN

De fantast
Burgwalstraat 7
8261 HJ / 038 - 332 03 25
www.de-fantast.nl

KORTRIJK

De Boekenwolf
Meensesteenweg 18
8500 / 056 - 35 44 98
www.boekenwolf.be

LEEUWARDEN

De rat
Voorstreek 83
8911 JL / 058 - 215 16 00

LEIDEN

Dumpie
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 512 64 04
hansvanderpeet@hetnet.nl

Leidse stripshop
Aalmarkt 4
2311 EC / 071 - 512 18 02
www.leidsestripshop.nl

LEUVEN

Het besloten land
Parijsstraat 16
3000 / 016 - 22 58 40
www.hbl.be

Gobelijn
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 23 55 86
gobelijn@chello.be

MECHELEN

Comic strips
Hoogstraat 11
2800 / 0474 - 490 625
www.comic-strips.com

De stripkever
Bruulcenter, Bruul 79
2800 / 015 - 21 76 05
www.stripkever.be

MIDDELBURG

De Drvkkery
Markt 51
4331 LK / 0118 - 88 68 86
www.de-drvkkery.nl

NIJMEGEN

De Noorman
Van Welderenstraat 45A
6511 MC / 024 - 32 26 146

ROTTERDAM

Dick Bos
Junolaan 2
3054 PW / 010 - 461 31 47
www.stripwinkeldickbos.nl

Donner boeken
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 413 20 70
www.donner.nl

Yendor
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 433 17 10
info@yendor.nl

SCHIEDAM

't Centrum
Korte Singelstraat 20a
3112 GB / 010 - 426 25 84

SINT KATELIJNE WAVER

Artobi
Mechelsesteenweg 119
2860 / 015 - 556197
artobi@pi.be

SINT TRUIDEN

De Galliër
Beekstraat 58
3800 / 011 - 67 17 39
www.gallier.be

TURNHOUT

Tistjen Dop
Paterstraat 96
2300 / 014 - 42 88 29
www.tistjendop.be

UTRECHT

Piet Snot
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 231 84 72
www.pietsnot.nl

Strip en lektuurshop
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 233 43 57
www.stripart.nl

VENLO

De Laerpoort
Grote Kerkstraat 14
5911 CH / 077 - 354 40 69

ZUTPHEN

De vreemde zaak
Groenmarkt 2
7201 HX / 0575 - 51 15 66
www.devreemdezaak.nl

ZWOLLE

De Boekenhalte
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 422 10 77
www.boekenhalte.nl

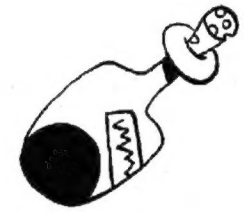

Svennes Jules

Op zoek naar de vorkigste vork

Olle Berg sluit geen compromissen

Hij is wereldberoemd in Zweden. Toch heeft Olle Berg (1953) na dertig jaar stripmaken niet meer dan twee boeken op zijn naam staan. "Ik wil mezelf niet herhalen," grijnst hij.

Wie zijn boeken *Bonk* of *Zen* openslaat, ziet het meteen. Olle Berg houdt van variatie. Achter beide omslagen wacht een kaleidoscoop aan tekenstijlen en personages. Een draaikolk van bizarre grappen en visuele invallen, vaak niet meer dan één of enkele pagina's lang. Een ongeremde stroom geniale gekte. Want wat Olle Berg ook maakt, het is op de een of andere manier altijd om te lachen. "Ik weet ook niet waarom," zegt de tekenaar schouderophalend op het terras van zijn buitenhuis op het eiland Gotland in de Oostzee. "Maar ik kom altijd weer uit op humor. Misschien omdat het moeilijk is om grappig te zijn. Ik bedoel, écht grappig, zo grappig dat mensen hysterisch moeten lachen als ze het lezen. Dat ze zelfs al moeten lachen als ze er alleen maar aan denken. Maar als het lukt, heb ik het gevoel dat ik echt iets goeds heb gedaan. Alsof ik dan even de zon in het leven van iemand anders heb laten schijnen."

Koeien

Wat krijgt hem zelf zo onbedaarlijk aan het lachen? Het blijft even stil. Olle Berg kijkt uit over de immense wilde tuin die zich voor het huis, een oude boerderij, uitstrekt. In de verte markeert een stenen muur het einde van het erf, de zon gaat langzaam onder. "Laurel en Hardy natuurlijk. Buster Keaton, Charlie Chaplin, de Britse stand-up comedian Eddie Izzard. Maar ook de konijnen hier. Ze hebben me hier nu drie weken lang kunnen zien rondlopen, toch gaan ze nog steeds totaal op tilt als ze me eraan zien komen. Ze stuiven weg alsof ik ze ter plekke de nek kom omdraaien." Hij grinnikt. "Of de koeien. Die zijn nog erger. Eerder vandaag was ik het gras aan het maaien. Ik liep heen en weer door de tuin en maakte veel lawaai. Al die tijd staan daar twintig koeien mij aan te staren. Twee uur lang, terwijl ik het gras sta te maaien." Lachend: "Zie je het voor je? Boeoeoeoe. Dan kom ik niet meer bij."

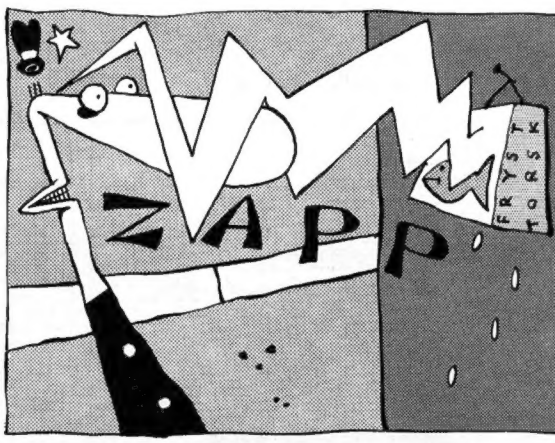

Konstälskaren

Podium

Een goed gevoel voor het absurde. Dat heeft Olle Berg nog steeds. Al zijn de scherpste kantjes er inmiddels wat vanaf. Hij gaat nu niet meer zelf de straat op om zijn zelf uitgegeven strips uit te venten. "Misschien dat ik dertig jaar geleden een *angry young cartoonist* was," zegt hij, "nu ben ik meer een *friendly old cartoonist*." Het beeld van de angry young cartoonist stamt van 1979, toen Olle Berg samen met de even jonge en kwade tekenaar Kerold Klang en dichter Rolf Classon het tijdschrift *Galago* oprichtte. De jonge kunstenaars kwamen elders niet aan de bak en zouden de wereld wel eens laten zien hoe je een tijdschrift moest maken. Alleen wat zij zelf goed vonden, kwam in *Galago* terecht. Dat wil zeggen, poëzie, fotografie, strips, korte verhalen. Geen jour-

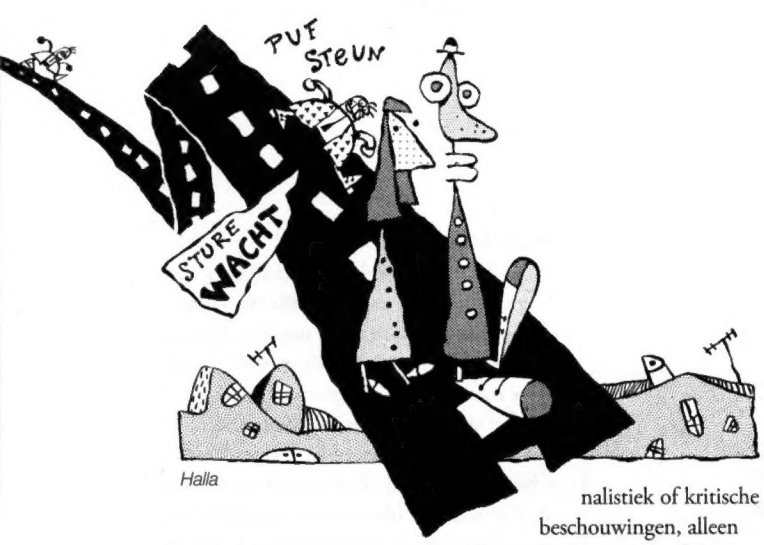

Halla

nalistiek of kritische beschouwingen, alleen kunst. En het ongelooflijke gebeurde. *Galago* sloeg aan. Niet dat de overmoedige redacteuren ooit alle vijfduizend exemplaren van het eerste nummer zijn kwijtgeraakt, maar het blad werd een kritisch succes. De jaarlijks verschijnende nummers werden een evenement, de vele media-aandacht was lovend. Met *Galago* kreeg een hele generatie kunstenaars een podium om te laten zien wat zij in huis had. Olle Berg: "Veel bekende Zweedse stripmakers zijn in *Galago* begonnen: Max Andersson, Joakim Pirinen, Gunnar Lundkvist, Charlie Christensson, Eva Lindström. Allemaal mensen die heel erg hun eigen stijl zijn blijven ontwikkelen. Op het stripfestival in Angoulême ontmoette ik eens een Amerikaan, die het werk van de *Galago-generatie* kende en zei: 'Het is ongelooflijk. Ik zie helemaal geen invloeden, het lijkt nergens op, ze lijken allemaal hun eigen dingen te doen.' Dat vond ik een geweldig compliment."

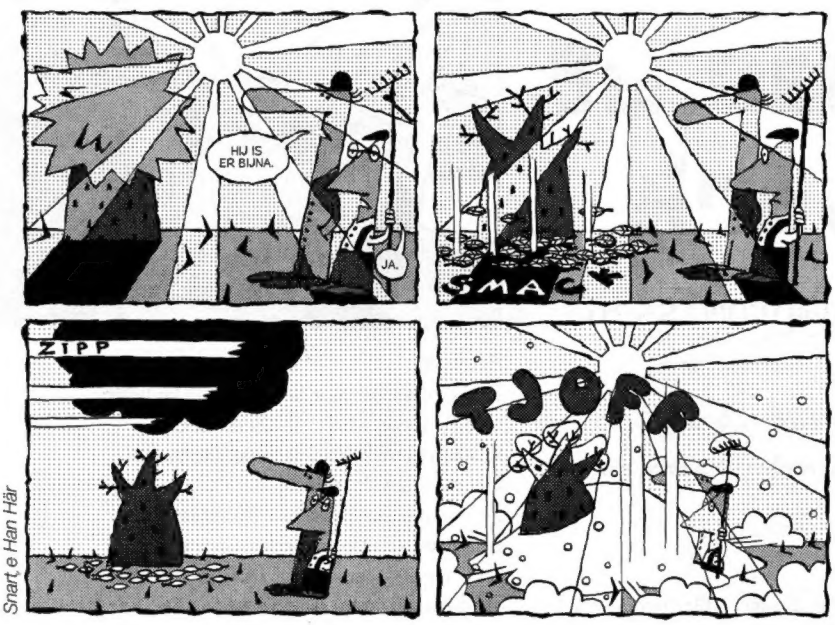

Snart e Han Här

Magie

Met *Galago* krijgt de jonge Olle Berg opeens vaste bezigheden. Elke lente zet hij met zijn mederedacteuren het tijdschrift in elkaar, elke zomer trekken ze de straat op om *Galago* te verkopen. Het is meer dan de twintiger had durven hopen. Hij is nog niet vergeten hoe toevallig hij kort daarvoor met stripmaken is begonnen. "Ik zat op de kunstacademie. Op een dag kwam er een gastdocent die wel eens stripscenario's schreef. Hij gaf ons de opdracht om binnen een week een strippagina over Adam en Eva te maken. Het was een totale verrassing voor me. Kijk, het werkt! Ik kan verhalen vertellen!" Lachend: "Dus zo ben ik begonnen met stripmaken. Omdat ze het me op school als huiswerk opgaven."

Het is een mooi verhaal, maar ook een tikkeltje onwaarschijnlijk. Bergs vader is namelijk niemand minder dan Jan-Erik Garland, oftewel Rit-Ola (1905-1988), een van de pioniers van het stripverhaal in Zweden. Rit-Ola is in eigen land bekend vanwege zijn vele cartoons over politiek en sport en de komische stripreeks *Biffen en bananen* die hij tussen 1936 en 1978 tekende. Toch bezweert de stripmaker dat zijn vader hem er alleen toe heeft aangezet om te gaan tekenen. Als stripmakers lijken ze totaal niet op elkaar, houdt hij vol. "Mijn vader en mijn moeder zijn nooit getrouwd. Mijn vader woonde met zijn gezin in Stockholm, ik met mijn moeder op een eiland buiten de stad. Ik heb nooit bij hem in huis gewoond. Wel vond ik het als kleine jongen geweldig om hem te zien tekenen. Om zijn pen vlot over het papier te zien gaan en al die figuurtjes tot leven te zien komen. Het leek wel magie. Maar zijn strips lijken helemaal niet op die van mij. Hij maakte komische verhalen over drie sullige kerels in Stockholm, meer slapstick."

Crisis

Begin jaren tachtig komt het zelfs tot een conflict tussen vader en zoon. Aanvankelijk is Rit-Ola trots op zijn stripmakende zoon. Maar dan komt er een nieuwe redacteur bij het landelijke dagblad *Dagens Nyheter*, die besluit dat de krant voortaan jonge Zweedse stripmakers moet inhuren in plaats van altijd maar goedkoop buitenlands materiaal van stripagentschappen te plaatsen. Olle Berg wordt ook gevraagd. Hij zit op dat moment in een diepe existentiële crisis en levert een inktzwarte strip in, *Knut*. "Het gaat over iemand die langzaam zijn grip op de werkelijkheid kwijtraakt, langzaam gek wordt. Het was heel duister, heel depressief. Sommige mensen op de krant wilden het eerst eigenlijk niet plaatsen. Maar die redacteur deed het toch. Het veroorzaakte heel wat opschudding. Sommige mensen vonden het helemaal geweldig, maar *Knut* was ook de eerste strip waar de lezers echt boze brieven over naar de krant stuurden. Mijn vader vond het ook veel te ver gaan. Hij was van 1905 en vond dat je het over dat soort dingen gewoon helemaal niet moest hebben. Na *Knut* was hij afstandelijker over mijn werk, minder enthousiast."

Waanzin

Over zijn existentiële crisis praat Olle Berg twintig jaar na dato nog steeds niet graag. Hij zucht. "Het was gewoon een heel slechte periode. Een soort vroege midlifecrisis. Dat je je realiseert wat je als kind allemaal hebt meegemaakt en wat dat in je latere leven voor gevolgen heeft gehad. Dat je inziet dat je jarenlang in een illusie hebt geloofd. Zoiets. Meer wil ik er echt niet over kwijt." Zelfs boven een friendly old cartoonist is de hemel niet altijd strakblauw, zoveel is duidelijk. Aan veel van zijn grappen zit een scherp randje. En ook zijn tekenstijl heeft twee gezichten. Hoewel zijn strips en illustraties er uitermate toegankelijk en vriendelijk uitzien, zijn ze in sommige opzichten toch heel extreem. Zie bijvoorbeeld de welhaast duizelingwekkende perspectiefwisselingen in zijn strip over Siem Saai. Of meer in het algemeen hoe hij zijn personages tot in het absurde rekt en strekt. Achter de grappige grote neuzen ligt de waanzin voelbaar op de loer. Olle Berg: "Ik wil zo vrij mogelijk werken en mezelf niet herhalen.

Knut

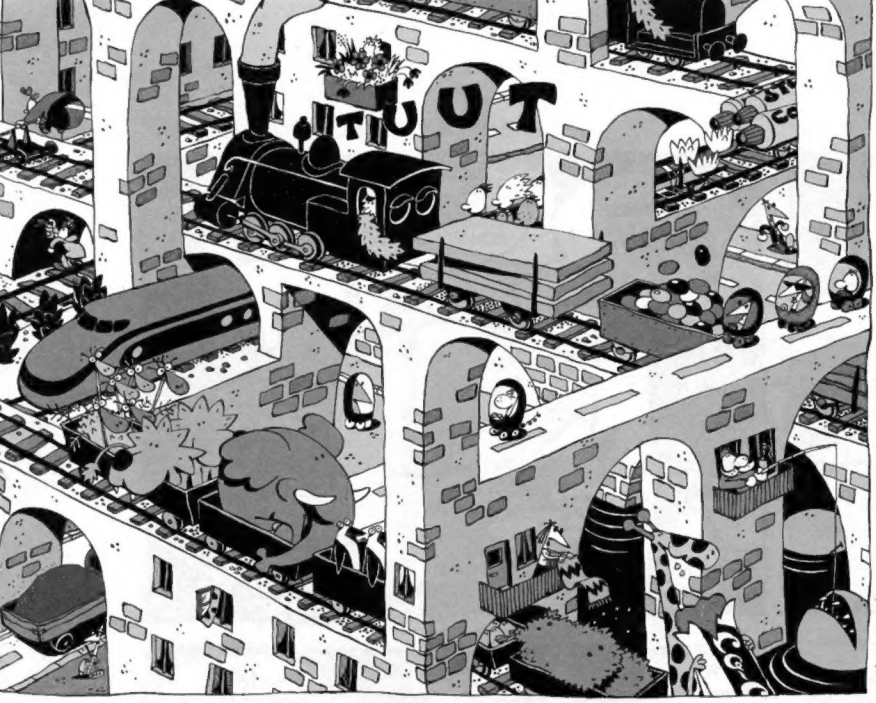

reclamewerk

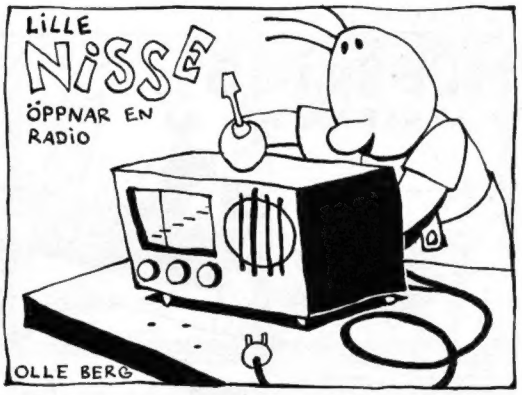

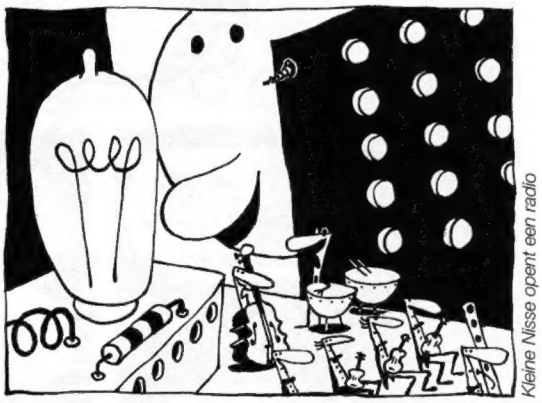

Kleine Nisse opent een radio

Al sinds mijn tienerjaren ben ik geïnteresseerd in het werk van de surrealisten en kubisten. De vrijheid die zij namen, de manier waarop zij ongedwongen met hun ketenen rammelden, vind ik geweldig. Ze deden wat ze wilden. Net als zij wil ik spelen met de vorm en inhoud van mijn strips. Steeds de grenzen verleggen. Je ziet het bijvoorbeeld bij de manier waarop ik gezichten teken. Ik probeer steeds verschillende vormen te gebruiken. De een teken ik als driehoek, de ander als een cirkel of met een hoek van negentig graden. Alles mag, zolang het maar duidelijk is. Ik probeer zo helder mogelijk te zijn, de lijnen uit elkaar te houden. Als ik een broek teken, zal ik bijvoorbeeld nooit de plooien in de stof tekenen. Ik probeer me altijd te concentreren op de essentiële vorm van een voorwerp of persoon. Om de dingen zo veel mogelijk te simplificeren, als een soort archetypen. Als ik een vork teken, probeer ik er de vorkigste vork van te maken die ik kan. Op die manier kun je veel in een plaatje kwijt zonder dat het te moeilijk of te vol wordt."

Grenzen

Naast strips maakt Olle Berg veel illustratiewerk. Het is al jaren de hoofdmoot van zijn bezigheden, naast het maken van animatiefilmpjes voor internet en mobiele telefoons en het uitwerken van een langere animatiefilm geïnspireerd op de vier-paginastrip *Bezoek van Mars*. "Het is heel eenvoudig. Ik vind het niet erg als er tien-, twintig-, dertigduizend kronen op mijn bankrekening worden bijgeschreven. Daar heb ik geen problemen mee. Illustraties tekenen is veel minder werk dan stripmaken en het wordt veel beter betaald. En als ik weet dat mijn werk goed wordt betaald, heb ik gelijk meer inspiratie. Dus dat is wat ik doe om geld te verdienen. Bij strips heb ik altijd tot het uiterste willen gaan. Geen compromissen willen sluiten en gewoon zien wat het beste was wat ik kon maken. Ik heb steeds geprobeerd mijn grenzen te verleggen en alleen af te gaan op mijn eigen oordeel. Ik ben er nooit op uit geweest om in Zweden de meeste strips ooit te maken, wel de beste, de origineelste."

De maan is inmiddels langzaam opgekomen boven het buitenhuis. De krekels zingen. "Ja, in de zomer is het hier heerlijk," zegt de tekenaar. "Maar in de winter is Gotland verschrikkelijk. Dan huilt de wind om het huis en is het hier ijskoud en donker." ***Toon Dohmen***

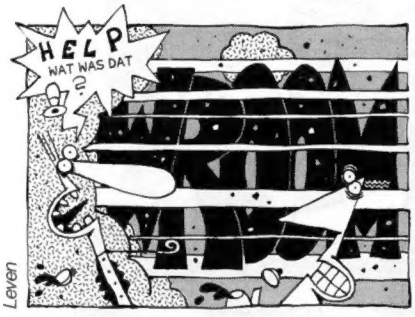

Leven

De Nederlandse editie van *Bonk* verschijnt begin september en bundelt werk uit de Zweedse edities van *Bonk* en *Zen* plus een selectie van het veelzijdige illustratiewerk van Olle Berg. Op de pagina's hiernaast staat alvast een voorproefje. De vertaling vanuit het Zweeds is van Lisa Leistra.

Website Olle Berg: www.olle-berg.com

Aan elk van Olle Bergs strips zit een verhaal vast. Hij vertelde ons er een paar:

Lucifers Frukt & grönsaker (Lucifers Groenten en fruit)

"Ik liep over straat en zag een kleine, stom uitziende auto met de naam Prestige. Dat zette me aan het denken over het reclamebureau en de autofabrikant. Hoe stom denken ze eigenlijk dat we zijn? Denken ze nu werkelijk dat als mensen die stomme auto kopen, ze echt het idee hebben dat ze daarmee een stuk extra prestige kopen? Dat die stomme auto alleen door de naam misschien nog wat prestige zal krijgen? Dat is waarom ik de vrouw in de strip boodschappen laat doen en haar een wortel laat kopen die Prestige heet. Dan koopt ze aardappel die Macht heet. Enzovoort, ze gaat er echt helemaal voor. En het is de duivel die haar de spullen levert."

Rumoerige kroeg (omslagtekening)

"Die heb ik gemaakt nadat ik met wat vrienden naar een kroeg was geweest waar de muziek zo hard stond, dat je onmogelijk meer met elkaar kon praten. Dat zie je wel vaker in Stockholm. Het is idioot. De tekening geeft weer hoe ik me voelde in die kroeg. Ik wilde alles laten rammelen en breken, zodat het voelt alsof je hoofd explodeert. Alles schudt heen en weer, het einde is nabij."

Jag med (Ik ook)

"Dit is een van mijn favoriete strips. Hij gaat over twee mannen die er hetzelfde uitzien. Ze staan in een kroeg en de een herhaalt de hele tijd wat de ander zegt. Als de een zegt dat hij treinmachinist is, zegt de ander dat ook. Ik heb de strip bewust heel 'kalm' getekend om het gebrek aan persoonlijkheid van de man te benadrukken. De leegte van zijn persoonlijkheid wordt weerspiegeld in de leegte van de pagina."

De uitslover in de koelkast

AUW! KAPPEN! HOU OP!!
IK WEET IETS LEUKS.
WAT DAN?
EEN RAADSEL.
HOPEN DAT HET ECHT LEUK IS DAN.
HOEVEEL OLIFANTEN PASSEN ER IN EEN VOLKSWAGEN?
ÄTTIKA
WAT IS EEN VOLKSWAGEN?
IK GOK OP ÉÉN OLIFANT.
ÄTTIKA
TWINTIG OLIFANTEN.
FOUT.
FOUT.
FOUT.
DERTIG.
EEN MILJOEN OLIFANTEN.
FLORA
VERTEL OP!
MUSHROOM SOY
ORA
JE ZEGT DE HELE TIJD ALLEEN MAAR "NEE"! VERTEL OP!
MJÖLK
VIER.
TWEE VOORIN EN TWEE ACHTERIN.
HEEEEEEL?
DAAR IS TOCH GEEN REET AAN.
JIJ DENKT ZEKER DAT JE SLIMMER BENT, HÈ?
GEEF HEM OP Z'N FLIKKER!

Siem Saai neemt het ervan

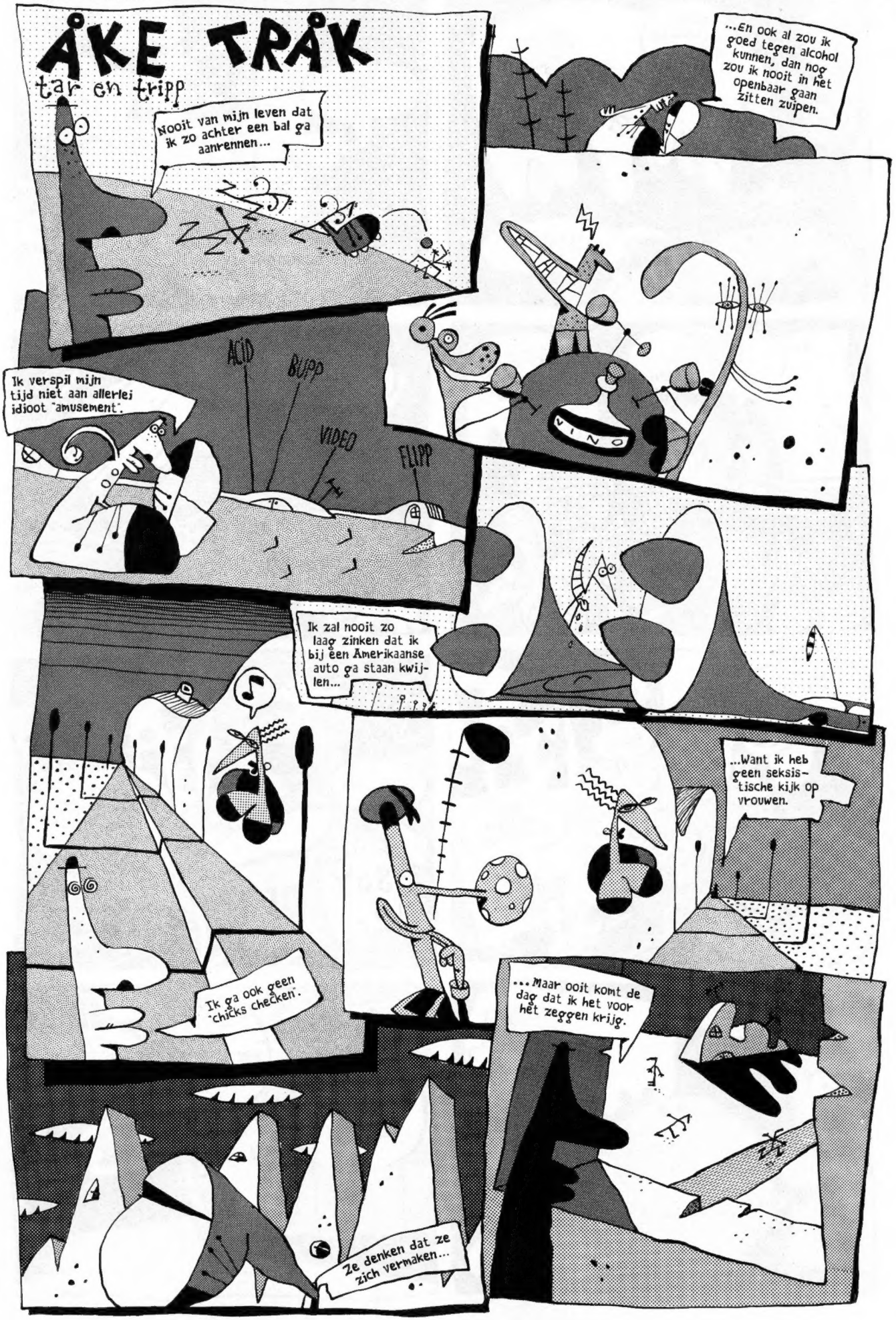
ÅKE TRÅK
tar en tripp
Nooit van mijn leven dat ik zo achter een bal ga aanrennen...
...En ook al zou ik goed tegen alcohol kunnen, dan nog zou ik nooit in het openbaar gaan zitten zuipen.
VINO
Ik verspil mijn tijd niet aan allerlei idioot "amusement".
ACID
BUPP
VIDEO
FLIPP
TV
Ik zal nooit zo laag zinken dat ik bij een Amerikaanse auto ga staan kwijlen...
...Want ik heb geen seksistische kijk op vrouwen.
Ik ga ook geen "chicks checken".
...Maar ooit komt de dag dat ik het voor het zeggen krijg.
Ze denken dat ze zich vermaken...

Ik ook

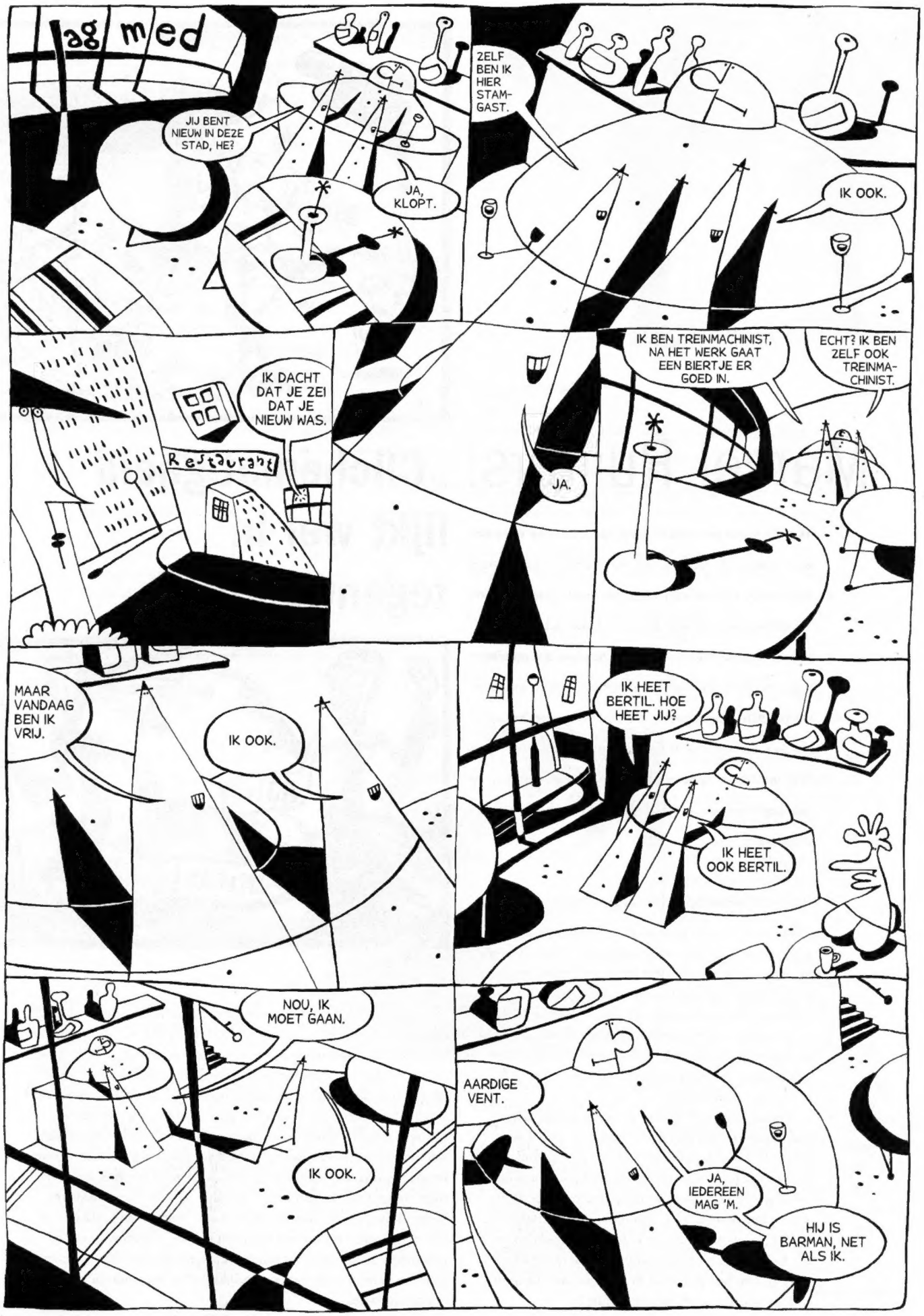
JIJ BENT NIEUW IN DEZE STAD, HE?
JA, KLOPT.
ZELF BEN IK HIER STAM-GAST.
IK OOK.
IK DACHT DAT JE ZEI DAT JE NIEUW WAS.
Restaurant
JA.
IK BEN TREINMACHINIST, NA HET WERK GAAT EEN BIERTJE ER GOED IN.
ECHT? IK BEN ZELF OOK TREINMA-CHINIST.
MAAR VANDAAG BEN IK VRIJ.
IK OOK.
IK HEET BERTIL. HOE HEET JIJ?
IK HEET OOK BERTIL.
NOU, IK MOET GAAN.
IK OOK.
AARDIGE VENT.
JA, IEDEREEN MAG 'M.
HIJ IS BARMAN, NET ALS IK.

Mythische wezens in *Troglodytes*

Marcel Ruijters: „Clichématigheid lijkt wel in tegenwoordig"

Met *Sine qua non* laat Marcel Ruijters weer eens van zich horen. De koning van de mutanten en rottend vlees heeft zich in zijn nieuwste boek gestort op de Middeleeuwen. In acht korte verhalen schetst hij een wereld waarin naïeve nonnetjes het moeten opnemen tegen heidense boswezens, alruinmannetjes, manticora's en andere fabeldieren. De bloederige confrontaties die het oeuvre van Ruijters kenmerken, worden in *Sine qua non* opgevrolijkt met Latijnse citaten en aanroepingen die aan het eind van het boek worden uitgelegd.

Sine qua non

Waar komt je voorliefde voor Latijnse liturgie vandaan?

„Nou, in ieder geval niet van mijn Limburgse achtergrond. Ik ben nooit misdienaar geweest, of zo. Ik kom uit een ongelovig gezin. Wel heb ik in Sittard een paar jaar een atelier gehuurd in een oud klooster. Mijn medehuurders geloofden oprecht dat het er spookte en dat ze de nonnetjes nog konden horen. Maar ik ben wel altijd gefascineerd geweest door de katholieke beeldcultuur: veel groteske, bloederige afbeeldingen! Dan ben je bij mij aan het goede adres.

En wat het Latijn betreft: op latere leeftijd krijg je vaak interesse voor dingen die je niet op school hebt gehad. Ik wilde destijds niet naar het gymnasium, omdat ik mijn tijd liever aan tekenen besteedde dan aan klassieke talen. Latijn wordt vooral gebruikt om gewichtig te doen. Eerst door de kerk, later door de wetenschap. Ik vond het leuk om daar mee te spelen. Je hoeft het maar een klein beetje uit zijn context te halen of het wordt al grappig. Dat heb ik gedaan in *Sine qua non.* Door de Latijnse teksten wordt het erg koddig."

Hoe is Sine qua non *ontstaan?*

„Een tijdje geleden raakte ik gefascineerd door de alchemistische leer, een soort gemankeerde visie op scheikunde en filosofie. Afbeeldingen uit alchemistische boeken zijn rebussen met een geheime code. Heel surrealistisch. Het prikkelde mijn verbeelding. Middeleeuwse afbeeldingen zijn vaak religieus. Ze zitten barstensvol symboliek. Ieder dier is een fabeldier en staat voor iets anders. Veel religieuze en alchemistische symbolen heb ik uit elkaar gehaald en met het begrip van een onwetende 21e-eeuwer weer in elkaar gezet en zodoende nieuwe beelden geschapen. Voor mij ligt *Sine qua non* in het verlengde van mijn vorige werk. Je kent mijn voorliefde voor Siamese tweelingen. Eigenlijk ben ik van mutaties in vlees naar mutaties in beeld gegaan. Het enige grote verschil met mijn vorige boek *Troglodytes* is dat de personages in *Sine qua non* volkomen a-seksueel zijn. Was de voortplanting in mijn vorige strips tamelijk dierlijk, nu vindt die plaats op esoterische wijze."

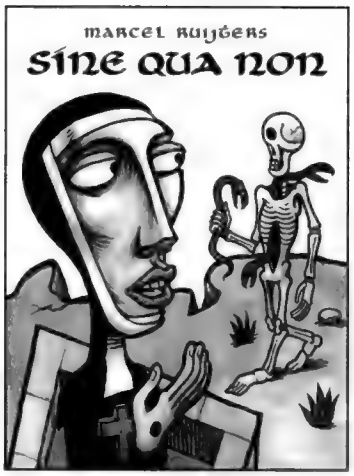

Omslag *Sine qua non*

Je tekenstijl is strakker geworden.

„Ik was ook echt op zoek naar iets anders. Ik was de grijstinten van *Troglodytes* zat. Al langer ben ik gecharmeerd van Middeleeuwse plaatjes. Ik experimenteerde wat met de stijl van laat-gotische gravures uit de 13e/14e eeuw. Dat zijn veel strakke lijnen. Op een gegeven moment besloot ik die stijl aan te wenden voor mijn strips."

Dus je hebt definitief afscheid genomen van de rasters?

„Ouderwetse plakrasters worden amper nog verkocht, omdat de meeste tekenaars het rastereffect in hun strips zelf maken met de computer. Voor *Troglodytes* heb ik daarom zelf rasters op papier laten drukken. Daar tekende ik op en wat wit moest worden, verfde ik. Noodgedwongen heb ik de techniek dus omgedraaid. Maar bij *Troglodytes* raakten de verhalen op. Het is met strips net als met popmuziek: veel bandjes maken een goede debuutplaat, daarna nog één of twee aardige albums waarna het bergafwaarts met ze gaat. Ermee stoppen durven ze niet. Maar als je niet aan commerciële belangen gebonden bent, moet je gewoon eerlijk zijn en zeggen dat het tijd is voor iets anders. Daarom zal het derde boek van *Troglodytes,* dat hopelijk nog steeds een keer wordt uitgegeven door Oog & Blik, denk ik ook het laatste zijn."

illustratie uit *Thank God it's ugly 6½*

En heb je ook afscheid genomen van Dr. Molotow?

„Nadat uitgeverij De Schaar failliet ging, kwam de reeks stil te liggen. Het was voor mij een heel vervelende periode, maar op een gegeven moment heb ik het allemaal maar opgevat als een teken dat ik iets anders moest gaan doen. Dat is toen *Troglodytes* geworden. Maar *Dr. Molotow* is voor mij niet dood. Thuis in de la heb ik inmiddels een afgerond zesde deel liggen. Ik moet er nog mee leuren bij wat uitgevers. Ik kan die strip niet loslaten. Sinds ik de personages destijds tot leven heb gewekt, vertellen ze me voortdurend hun verhaal."

Je maakt sinds Dr. Molotow *alleen nog maar korte verhalen. Waarom?*

„Omdat dat praktischer is. Korte verhalen kun je makkelijker aan tijdschriften aanbieden. Bladen stellen meestal wel een limiet aan de strips die ze plaatsen: maximaal een dozijn pagina's. En daarnaast is het ook prettig om korte verhalen te maken. Bij een strip van twaalf pagina's kan ik voor mezelf beter de spanning erin houden. Ik hoef mijn concentratie niet een jaar lang vast te houden, zoals wanneer ik aan een traditioneel verhaal van 48 pagina's werk. Bovendien moet ik tussendoor ook aandacht besteden aan andere dingen, zoals mijn betaalde opdrachten en mijn redacteurschap voor *Zone 5300.* Het autisme dat je nodig hebt om je volledig aan een lange strip te kunnen wijden, ontbreekt daardoor bij mij. Het is makkelijker wanneer je financieel onafhankelijk bent en je nergens anders mee bezig hoeft te houden."

Je strips van de laatste jaren zijn allemaal tekstloos, in het Engels en nu dus Latijn, zodat je werk ook interessant is voor de buitenlandse markt. Werkt dat?

„Dat is lastig te zeggen. *Troglodytes* is in de Verenigde Staten verschenen bij Top Shelf, maar ik heb geen idee in welke oplage en of het goed verkoopt. Ik heb er wel reacties op gekregen van Amerikaanse lezers die zeggen fan van me te zijn. Maar de Amerikaanse markt moet je niet overschatten. Eigenlijk bestaat die alleen uit Californië en de Oostkust. Alles daar tussenin is woest en leeg wat strips betreft."

Sine qua non *is bij de Franse uitgever L'an 2 verschenen. Hoe is dat gegaan?*

„Toen ik het af had, nu een jaar geleden, heb ik een dag in de kopieerwinkel gestaan en dummy's rondgestuurd naar alle Europese uitgeverijen waarvan ik dacht dat mijn werk in hun fonds zou passen. Ik had het nog aan niemand laten zien, dus dat was wel spannend. Thierry Groensteen van L'an 2 mailde me direct om te zeggen dat hij het wilde uitgeven. Het voordeel van Groensteen is dat hij van oorsprong een Belg is, waardoor hij oog heeft voor wat er allemaal aan strips gemaakt wordt in de lage landen, in tegenstelling tot veel andere Franse uitgevers. Oog & Blik heeft de Nederlandse editie laten meedrukken."

Geniet je nog evenveel van het tekenen van strips als tien jaar geleden?

(Is enige tijd stil) „Ik denk het wel. Maar het Umfeld is wel erg veranderd. Zo zijn de marktomstandigheden sterk verslechterd. Destijds kon ik nog vrij gemakkelijk een uitgever vinden voor een strip als *Dr. Molotow.* Nu niet. Uitgevers zeggen dat een strip niet meer ver-

koopt als het geen mainsteam is. En de interesse van het publiek is ook veranderd. Ik begrijp de interesse voor genres als manga niet. Enkele goede voorbeelden daargelaten, zoals het werk van Suehiro Maruo, is het van een stuitende eenvormigheid. Wat afwijkt, wordt niet meer gewaardeerd. Dat zie je ook aan de interesse van veel beginnende tekenaars. Ze kopen cursusboeken cartoon- of mangatekenen in plaats van dat ze zelf een eigen stijl ontwikkelen. Het lijkt wel of clichématigheid in is tegenwoordig. In Nederland zijn er nog maar weinig jonge striptekenaars die écht hun eigen ding doen, zoals Milan Hulsing of Benno Vranken dat na al die jaren nog wel steeds doen. Maar het lijkt wel of de jeugd het niet meer oppikt.

Ik heb altijd een klein publiek gehad en geweten dat het niet makkelijk zou zijn als striptekenaar. In zoverre ben ik niet teleurgesteld. Ik verwacht niet dat ik ooit zal kunnen leven van mijn strips. Waar ik van geniet, is dat ik zie dat ik progressie maak als stripmaker. Dat het opzetten van een compositie minder tijd kost, dat ik merk dat ik het vakmanschap in de vingers krijg."

Heb je nooit aan stoppen gedacht?

„Nee. Maar nu heb ik ook het leven waarbij ik dit kan doen. Iemand als Berend Vonk, met afstand de meest getalenteerde stripmaker van Nederland, heeft een hoop kinderen te voeden en heeft zich op illustraties en cartoons gestort omdat er nu eenmaal brood op de plank moet komen. Ik hoef dat niet en kan genoegen nemen met zo nu en dan een betaalde opdracht en de rest van mijn creativiteit uiten op een manier die me voldoening geeft. Ik begrijp dat anderen na verloop van tijd hun creativiteit liever in andere dingen steken. Lian Ong heeft dat gedaan. En ik kan natuurlijk niet in de toekomst kijken. Misschien kap ik er over tien jaar ook wel mee. Maar ik kan me mijn leven voorlopig nog niet anders voorstellen dan zoals het nu gaat. En hé, ik heb net een nieuw boek uit! *Sine qua non* is mijn eerste luxe uitgegeven boek in het buitenland. Voor mij is dit een grote stap voorwaarts."

Tien jaar geleden gaf je je werk nog in eigen beheer uit. Je hoefde aan niemand concessies te doen. Gaf dat je niet meer artistieke vrijheid?

„Integendeel, ik heb nu juist meer vrijheid. Begin jaren '90 was ik de helft van mijn tijd kwijt aan het beantwoorden van post, nu heb ik veel meer tijd om te tekenen. En ik heb nog nooit een concessie aan een uitgever hoeven doen. Waarmee ik niet wil zeggen dat ik compromisloos ben overigens. Ik heb in al die jaren vaak te horen gekregen dat mijn werk zo ontoegankelijk is. Dat doet me wel wat. Ik neem mijn vak serieus. Daarom ben ik bij het maken van een strip meer rekening gaan houden met de vraag of mijn verzinsels nog wel te volgen zijn voor de lezer. Niet dat ik op mijn hurken wil gaan zitten. Ik zal nooit mainstream werk gaan maken. Ik teken de verhalen die ik wil tekenen. Strip heeft als medium grote voordelen boven bijvoorbeeld film, waarbij je vastzit aan de tijdlijn. De lezers kunnen altijd nog terugbladeren als zij iets niet begrijpen." ***Hans van Soest***

Sine qua non

Thank God it's ugly 6

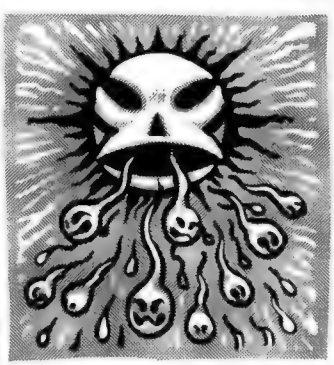

Troglodytes

wachten dat we hen keer op keer verrassen, zij hebben zogezegd een 'abonnement op de verrassing'."

François Schuiten — „Willen vernieuwen en verrassen is voor ons een erg belangrijk aspect. Het stelt ons in staat heel regelmatig alles door elkaar te schudden en ons te heroriënteren. We kunnen toch niet op onze lauweren blijven rusten? Via de krant bereiken we helemaal geen traditioneel strippubliek, maar we hopen dat de krantenlezers na een kennismaking zullen denken: *tiens, wat was dat?* Onze opzet is dat de (onbevooroordeelde) lezer na het lezen van een van de afleveringen van *De poorten* er 'iets' aan overhoudt. Dat is voor ons het spannende: we hebben de lezer (nog) niet gewonnen. En dat is een goed vertrekpunt."

Benoît Peeters — „Wij zijn er niet de auteurs naar om personages te scheppen die ook na onze dood zullen blijven voortleven, zoals je vandaag de dag wel vaak ziet. We willen ons niet vastpinnen op zo'n klein, eng en besloten stripuniversumpje. Met *De poorten naar het mogelijke* proberen we openingen naar andere werelden en andere ervaringen te maken. Een open houding aan te nemen door naar het lezerspubliek van de kranten toe te stappen – een publiek dat uitdrukkelijk geen 'connaisseurspubliek' is, geen publiek dat ons kent en dat ons werk bewondert. Zo kunnen we wat dingen uitproberen, waarvan we vinden dat ze uit de wereld van de strip verdwenen zijn:

tegen de vooruitgangsziekte

Schuiten en Peeters openen een nieuwe poort

De nieuwe Schuiten en Peeters komt eraan. Deze auteurstandem maakte naam met hun serie De duistere steden, *die in 2006 vijfentwintig jaar bestaat.* De duistere steden *omvat een aantal albums die ogenschijnlijk niets met elkaar te maken hebben. Maar wie goed leest, bespeurt verbanden en tal van verwijzingen binnen dit universum, dat zowel hoogst intrigerend als chaotisch is. Schuiten en Peeters proberen zichzelf als stripmakers voortdurend opnieuw uit te vinden: niet alleen grafisch, maar ook bij de aanpak van hun scenario's. Zo is* De echo der steden *een knipoogje naar de tijd waarin tekenaars op krantenredacties nog een vooraanstaande rol speelden, in* Het scheve kind *staan foto's en tekenwerk op gelijke voet, in* De archivaris *levert de tekst commentaar op de (paginagrote) illustraties en op de internetpagina www.urbicande.be komt in samenspraak met de lezers zelfs een hele parallelle wereld naast de strip tot stand. Hun nieuwste album,* De poorten naar het mogelijke, *verschijnt in oktober bij Casterman. Momenteel wordt het verhaal voorgepubliceerd in de Belgische kranten* De morgen *en* Le soir, *wat de stripmakers dwingt tot een heel andere aanpak.*

Waar gaat De poorten naar het mogelijke over?

Benoît Peeters — (lacht) „Geloof me vrij, het is voor ons een hele uitdaging om elke week een volledige krantenpagina af te leveren. Ik beken dat we eigenlijk nog niet goed weten waar het verhaal naartoe gaat. De tekeningen nemen *ons* op sleeptouw, niet andersom. Wij proberen er vooral over te waken dat het verhaal gaande blijft. We moeten zaken aan de lezer geven, opinies veranderen, proberen om de mensen die vertrouwen in ons hebben, telkens weer te verrassen. Dit is wat je het (uiteraard heel erg virtuele) 'morele contract' tussen de lezer en ons, als auteurs, zou kunnen noemen. Gelukkig voor ons is ons publiek erg veeleisend. De lezers ver-

SCHUITEN

DE POORTEN VAN HET MOGELIJKE

PEETERS

Woensdag 12 juni 2024

Elastobal: man tegen vrouw

Wereldkampioenschap elastobal in Havana

De deelname van een vrouw veroorzaakt beroering

Een buitengewone sport

VIRGINIE KRANTZ

"Ik wachtte al zo lang op deze wedstrijd"

LEONID KLIMOV

"We waren compleet in de war"

Een krantenpagina van *De poorten naar het onmogelijke*

illustratie uit *De gids van de Duistere Steden*

De poorten op een kier

De poorten naar het mogelijke is een ambitieus project. Gedurende 24 weken kregen Schuiten en Peeters vrij spel in de zaterdageditie van o.m. de Belgische krant *De morgen*. De heren hebben zich kunnen uitleven op hun krantenpagina's en dat voel je als lezer heel goed. Het in de stripwereld ongebruikelijke formaat van de pagina's en het wekelijkse publicatieritme gaven Schuiten en Peeters een nieuwe uitdaging van formaat. Elke pagina is een klein, samengebald verhaal – "een utopie" – op zichzelf of een standpunt, zonder enige inhoudelijke raakpunten met *De duistere steden*. De eerste 'poort' viert de tweehonderdste (toekomstige, in 2030) verjaardag van België en neemt meteen de *new speak* van vastgoedontwikkelaars, politici en urbanisten op de korrel. Andere thema's die Schuiten en Peeters ontleden zijn ijdelheid ("Funeraire ongelijkheid: stop de discriminatie!"), grootsheidswaanzin ("De droom van Bialystok. Een station in het grootste woud van Europa"), het Europa van de Europese Unie ("De triomf van Europark"), genetische manipulatie ("Genetisch gemanipuleerde bamboe"), afvalrecyclage ("In de sorteerschool") en uiteraard alle mogelijke vormen van de vooruitgang ("Een curieuze stoel"). De toon van de afleveringen varieert van serieus tot schertsend. Schuiten en Peeters bieden een hoogst persoonlijke kijk op een aantal zaken die hun nauw aan het hart ligt.

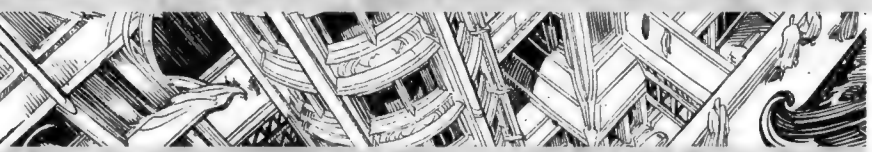

Leestips

Benoît Peeters, **The book of Schuiten**, Casterman, 2004. Een hommage van Schuitens evenknie, Benoît Peeters, aan deze eerste. Verschenen naar aanleiding van *De Poorten van de Utopie*, de fraaie overzichtstentoonstelling van Schuiten & Peeters in Leuven, tussen 18 december 2004 en 27 februari 2005. Zie: www.beeldbeeld.org

Schuiten & Peeters, **Het Autrique-huis. Metamorfosen van een Art Nouveau-huis**, 2004, Les Impressions Nouvelles.

Wordt verwacht: Schuiten & Peeters, **De poorten naar het mogelijke**, Casterman, oktober 2005.

beweging, experiment, verwijzigingen naar de actualiteit, spanning. En daarbij zoeken we heel expliciet naar zaken die je ook op andere terreinen aantreft, zoals bij fotografie, illustraties, beelden op het internet en zelfs films. Ons grote voorbeeld Winsor McCay stelde zichzelf die uitdagingen wel. McCay zou je als heel erg *multimediaal* kunnen omschrijven. Hij hield van het spektakel, als tekenaar nam hij voortdurend risico's. Zo beklom hij geregeld zelf het podium om commentaar te leveren op zijn creaties. Wanneer McCay strips tekende, tekende hij echt. Wanneer hij illustraties maakte, ging hij er echt voor. Hij stelde de lezer voortdurend op de proef."

François Schuiten — „Jammer genoeg is hij wat in de vergetelheid geraakt, maar hij zou het verdienen om opnieuw onder de aandacht te komen. Dit jaar is het honderd jaar geleden dat hij als striptekenaar begon. Ik heb zijn werk – en dan met name *Little Nemo* – gelezen toen ik nog erg jong was. Hij blijft voor ons een heel belangrijke referentie. Het is bijna onwaarschijnlijk dat een auteur die een eeuw geleden actief was me nog steeds interesseert. Hij maakte een beeldverhaal dat onophoudelijk boeit en verontrust. *Little Nemo* stond ook telkens op zichzelf. McCay mikte op een echt krantenlezerspubliek, dat de ene dag de krant wel kocht en de andere dag niet. Dat verplichtte hem elke keer opnieuw vanaf nul te beginnen. Dat was zijn – en nu onze – uitdaging."

Benoît Peeters — „Later, met de komst van meer geavanceerde druktechnieken, werd de vrijheid van de tekenaars gaandeweg teruggeschroefd. Striptekenaars gingen zich voornamelijk op een jong publiek richten, waardoor de functie van de strip in de kranten ook meteen veranderde: ofwel tekende men voor het amusement van de jonge lezers, ofwel balde men een bepaalde boodschap of opvatting samen in een politieke cartoon. Paginagrote strips gingen tot het verleden behoren. Met *De poorten* komen wij expliciet voor onze ambitie uit: wij willen het beeldverhaal de plaats teruggeven die het verdient. Onze opzet gaat dus meteen veel verder dan louter illustreren en mooie plaatjes maken. Het directe en wekelijkse contact met het lezerspubliek zal garant staan voor de kwaliteit." *(lacht)*

De titel van de reeks klinkt alvast als die van een politiek manifest.

Benoît Peeters — „We zijn er ons goed van bewust dat we een haast utopisch en soms wat tegenstrijdig scenario zullen afleveren. Het is een fantasie over een toekomst die zich *zou kunnen voordoen*. Dus niet zozeer een mogelijke toekomst die we wenselijk achten, maar wel één die hedendaagse onderwerpen ter discussie stelt."

François Schuiten — „We geloven niet in de utopie zoals die door de meesten begrepen wordt, de *grote* utopie, het grote gebeuren. Wij geloven meer in de micro-utopie, of de 'bescheiden utopie'. Zo werken we bijvoorbeeld vaak rond heel concrete ruimtes in een heel concrete stad – neem het metrostation *Arts et Métiers* in Parijs. Dat is voor ons geen installatie meer, maar een *poort*, een moment van fictie in de realiteit. Wie in de Parijse metro bij deze halte uitstapt en zijn ogen laat rusten op deze scenografie, kan even *vertrekken*. Het zou evenwel niet werken als *alle* metrostations op die manier aangekleed zouden worden."

De archivaris

Benoît Peeters — „Het is een 'fictiebel'. De Urbicande-site die we gemaakt hebben, is dat eveneens. En het spanningsveld tussen de utopie en de realiteit projecteren we zowel op het sociale niveau, als op het niveau van de architectuur. De architecten hebben zich langzamerhand verwijderd van de vroegere benaderingen. Heel veel architecten tekenden utopieën, wat vaak leidde tot fantastische projecten. Momenteel gebeurt dat niet meer. Wanneer architecten niet meer in utopieën geloven, leidt dat tot monstruositeiten. Vroeger was er een zekere consistentie, tot in de details. Tegenwoordig bestaat architectuur meer uit een eclectische collage van beelden."

Is het door u recent geënsceneerde en gerestaureerde Autrique-huis van Victor Horta in Brussel dan zo'n utopie?

Benoît Peeters — „Jazeker! Het Autrique-huis is een project dat we delen met de inwoners van Brussel. Het is een droomwereld, die nostalgisch noch futuristisch wil zijn – en een denkoefening over wat de bewoonbaarheid van een huis zou kunnen zijn. Tevens wilden we een statement maken over de ideale vorm van monumentenbeheer. Het is in ieder geval meer dan alleen een conservatieproject, inderdaad, een voorbeeld van zo'n *bescheiden* utopie."

François Schuiten — „Het Autrique-huis is meteen ook een monument in de strijd tegen wat we in *Brüsel* de vooruitgangsziekte hebben genoemd. Deze heeft weliswaar enkele klappen gekregen, maar ze is er nog steeds. Een aantal actuele trends in de architectuur geeft slechts de *illusie* van vooruitgang, van verbetering. Tegen deze illusie komen wij in het geweer."

Benoît Peeters — „Zo'n vijftien à twintig jaar geleden was er zelfs de *religie* van de vooruitgang. Na de val van de Berlijnse muur en het opdoeken van de regimes in het Oostblok is deze flink verzwakt. De ziekte neemt een aanvang op het moment dat men de kennis van zijn verleden verwaarloost en vergeet welke lange weg men heeft afgelegd."

François Schuiten — „Precies. Brussel – de enige stad die ik echt goed ken – lijdt voor mij heel duidelijk aan deze ziekte. Zij schreeuwt elke dag opnieuw haar geheugenverlies uit. Brussel is zo veelgelaagd en complex, met Brabantse, Spaanse, Oostenrijkse, Hollandse, Franse, Duitse en ja, zelfs Belgische sporen dat het geheel versmelt tot een uitermate boeiend en complexe stad. Toch zie je op elke straathoek de heel erg ijdele – en oppervlakkige – getuigen van een denken dat geen respect heeft voor de geschiedenis. Groter is niet altijd beter! Pas op, ik wijs niemand met de vinger! In zekere zin delen *wij allemaal* die verantwoordelijkheid voor het bestaan van deze ziekte. Wie komt er nog op straat wanneer een waardevolle

De archivaris

getuige van ons erfgoed sneuvelt? Wie bouwt het land vol met middelmatige bouwsels? Het zijn waardeloze compromissen waarover ik me behoorlijk kan opwinden, maar die tevens bestaansrecht krijgen, omdat er een vraag naar is. De modale Belg heeft dus, door zijn gebrek aan fantasie en de wens om uitzonderlijke zaken te realiseren, beslist ook boter op het hoofd. We zijn te braaf, te mak. Onze politieke complexiteit zorgt er enerzijds voor dat we geen oorlogen met elkaar voeren, maar anderzijds baart ze geen echte visioenen meer. Het project van de piramide van Pei in het Louvre, dat zal je hier in Brussel nooit vinden! Het systeem – denk maar aan het onderwijs – verhindert dat we nog visioenen krijgen. En ja, daaraan kan ik me bijzonder ergeren."

Benoît Peeters — „Gelukkig schrijven we die ergenis van ons af. Al deze beschouwingen over de vooruitgang en haar gevolgen vind je ook in *De poorten naar de utopie*. We vinden het alleszins een interessante problematiek voor kunstenaars die zich interesseren voor stedelijkheid in de ruimste zin van het woord. Onze blik is inmiddels – sinds *Brüsel* – ook wel wat verruimd. En we nodigen iedereen uit om dit samen met ons in *De poorten naar het mogelijke* te ontdekken."

Roel Daenen

Het Autrique-huis

Dit huis, gelegen op de Haachtsesteenweg in Schaarbeek, is om meer dan één reden een bezoek waard. Gebouwd in 1893 was het het allereerste herenhuis van de toen nog onbekende architect Victor Horta (1861-1947), die zich met latere bouwwerken een plaats tussen de allergrootste 20e eeuwse Europese architecten veroverde – denk maar Brusselse *art nouveau*-monumenten als het Hôtel Tassel, de Magasins Waucquez (waarin het Belgische Centrum voor het Beeldverhaal gevestigd is), het Volkshuis (midden jaren zestig afgebroken), zijn eigen huis in de Amerikaansestraat, het enorme Paleis voor Schone Kunsten op de Kunstberg, enz. Schuiten en Peeters hebben in dit prachtig gerestaureerde huis elke kamer met licht en klank, schaduwen en projecties tot leven gewekt. Je bezoekt er het atelier van de Duistere steden-schilder Augustin Desombres en de werkkamer van de wetenschapper Axel Wappendorf. Het Autrique-huis bevindt zich op de Haachtsesteenweg 266 te Brussel, vlakbij het Noordstation. Tel. +32 (0)2 215.66.00. Te bezoeken van woensdag tot zondag, 12:00 - 18:00, niet op feestdagen. www.autrique.be

Venetië in de mist

Pulcinello's tijdens een feest op het terrein van signor Bagradino. Op de achtergrond de villa La Rocca Pisana. (deel 2 *De val van de engel*)

Al sinds 1987 maken de Vlaming Griffo (pseudoniem van Werner Goelen) en de Waal Jean Dufaux de strip Giacomo C. *Omdat de vertaling van deze serie vanaf 1993 heeft stilgelegen en de wel vertaalde delen al lang zijn uitverkocht, is de strip in Nederland vrij onbekend gebleven. Ten onrechte, want vooral de latere delen behoren tot het beste wat beide heren hebben geproduceerd. Hoog tijd dus om nader kennis te maken met deze historische avonturenreeks, die binnenkort in zijn geheel in het Nederlands verkrijgbaar zal zijn.*

De C in de naam van de hoofdpersoon verwijst naar Casanova (1725-1798), de beroemde Venetiaan op wie de serie losjes is gebaseerd. Dufaux vertelde hierover: "De directe inspiratiebronnen van *Giacomo C.* zijn de *Mémoires* van Casanova en twee films: *Il cavaliere misterioso* (1948), een avonturenfilm van Riccardo Freda met Vittorio Gassman in de rol van Casanova, en *De jeugd van Casanova* (1969) van Luigi Comencini. Ik werd niet alleen gegrepen door Venetië, maar ook door de persoon Giacomo Casanova. Ik schreef de eerste verhalen met deze voorbeelden in mijn achterhoofd. Destijds vond ik het niet belangrijk om de stad te bezoeken. Het ging mij meer om het beeld dat Casanova en de genoemde filmregisseurs ervan in me opriepen. Pas na vijf of zes delen ben ik naar Venetië gegaan en ik ben er verscheidene keren teruggekeerd. De stad heeft me niet teleurgesteld. Ik ben er natuurlijk niet tijdens het drukke toeristenseizoen geweest, maar 's winters wanneer de stad in mist is gehuld. Er heerst dan een nostalgische sfeer die Venetië nog mooier maakt.

Ik heb er niet alleen de sporen van Casanova gevonden, maar ook die van Simenon, van Hemingway, die ook veel van Venetië hield, en van Daphne du Maurier die een mooi boek over de mysterieuze kant van Venetië heeft geschreven. Het is een stad die nog altijd tot de verbeelding spreekt en zich goed leent voor mythen en legenden."

Genre

Qua genre beweegt de strip zich tussen een achttiende-eeuwse schelmenroman en een moderne thriller. Hoewel het onderwerp zich ervoor leent, laat Dufaux zich niet verleiden tot smakeloze horror. Alleen in de eerste twee delen, die over een achttiende-eeuwse Jack The Ripper gaan, is het van dik hout zaagt men planken. In de latere delen zit de gruwel vooral in de psychologie van de karakters. Zo heeft het tweeluik over de klokkentoren (delen 9 & 10) zelfs het karakter van een Engelse detective. Ook een gewaagd onderwerp als incest wordt zonder veel sensatiezucht uitgewerkt (delen 12 & 13: *La Fiammina* en *De vlucht*).

Van de vroege verhalen is het tweeluik *Meester en Knecht* en *De liefde van een nichtje* veruit het beste. Hierin wordt de ongelikte knecht Parmeno korte tijd tot hertog gebombardeerd. Dufaux buit de mogelijkheden van een burleske komedie volledig uit. Het motief van de would-be gentleman is bekend van Molières *Le*

Griffo's voorbeeld: Pulcinello's op de fresco's van Giandomenico Tiepolo. (Museo del Settecento Veneziano)

bourgeois gentilhomme, maar de uitwerking met de overvloed aan scabreuze grappen verwijst eerder naar het volkstheater en de *commedia dell'arte*.

Toneel

Aangezien de historische Casanova de zoon was van een acteur en een actrice en zelf ook toneelstukken schreef, is het logisch dat de serie vol zit met verwijzingen naar het theater van de achttiende eeuw. Dit is in de eerste plaats te zien aan de hoofdpersonen: Giacomo en Parmeno vormen het klassieke paar van heer en knecht waarvan Mozarts Don Giovanni en Leporello het beroemdste voorbeeld is. (Mozart kende Casanova persoonlijk en zijn opera *Don Giovanni* was voor een deel op Casanova's overleveringen gebaseerd.)

Een vaak terugkerend personage is de Chevalier, een leidende figuur van de Venetiaanse onderwereld, die in zijn vrije tijd reusachtige lappen bombastische poëzie produceert.

"UNE BELLE DAME EST MORTE. JE VENGE LA DAME CAR ELLE M'AIMAIT. COMME ELLE EN AIMA D'AUTRES. SANS VERGU L'APPROCHA DE TROP PRÈS. DE SATIN ET DE VANITÉ GONFLÉ. AVEC DROIT DE VIE ET DE MORT. SUFFÈTE VISQUEUX, IL CONVOITAIT LA BAGUE POUR DES NOCES TRAGIQUES. LA DAME RÉSISTA. LE COQUIN LA TUA. À PRÉSENT, DEVINEZ... QUI EXÉCUTE LES COUPABLES, QUI TUE LES INNOCENTS? JE VOUS RÉPONDS: LA MÊME PERSONNE!"

Aan de rand van Venetië (deel 11 *Brieven*)

In *De val van de engel* is de seriemoordenaar verkleed als Pulcinella (de Jan Klaassen van de *commedia dell'arte*) en in *La Fiammina* is een belangrijke rol weggelegd voor een rondreizend toneelgezelschap. In dat verhaal duikt ook de naam van Casanova's moeder, de actrice Zanetta, op. Ook het taalgebruik van Dufaux verwijst naar het klassieke toneel. In de Franse tekst lezen we de welluidende scheldwoorden uit de stukken van Molière die ten onrechte in de vergetelheid zijn geraakt: Pendard! Faquin! Maraud! Cuistre!

Alter ego

Giacomo heeft een interessant karakter. Hij is geen held, maar hij is ook geen cynische anti-held. Hoewel hij wel gevoel heeft voor recht en onrecht, blijft hij een kind van zijn tijd. Hij kan niet aanzien dat vrouwen door anderen worden vernederd, maar dit verandert niets aan zijn neiging om vrouwen als objecten te zien die moeten worden veroverd. Je kunt hem zeker ook geen socialist avant-la-lettre noemen. Als zijn knecht Parmeno in gevaar is, komt hij hem te hulp, maar voor de rest moet hij wel zijn plaats weten. De standenmaatschappij is voor hem een gegeven en hij gaat ervan uit dat hij tot de hogere klasse behoort. In feite is er maar één voor wie hij respect heeft: Mimi, de witte muis van Caterina. Caterina was zijn enige ware liefde die aan het eind van deel twee werd vermoord. Sindsdien zoekt hij zijn troost in drank en vluchtige affaires.

Giacomo's nemesis is markies San Vere, het hoofd van de Venetiaanse politie. Ze haten elkaar, maar ze hebben elkaar ook nodig. Giacomo heeft San Vere nodig om hem uit de gevangenis te houden, en San Vere heeft Giacomo nodig om de vuile zaakjes op te knappen die de doge hem opdraagt. Maar er is meer aan de hand: San Vere is ook te beschouwen als Giacomo's alter ego. De auteurs geven dit indirect aan doordat San Vere het uiterlijk heeft van de oude Casanova. San Vere symboliseert hiermee de keerzijde van Giacomo's libertijnse leefwijze, die voornamelijk bestaat uit drinken, gokken, vrouwen versieren en kwakzalverij. Zijn ongebondenheid wordt voortdurend bedreigd door geldgebrek en dreigende arrestatie wegens het schrijven van beledigende schotschriften.

Stijl

Het tekenwerk van Griffo maakt in de loop van de serie een spectaculaire ontwikkeling door. In de eerste delen is het nogal wisselvallig: soms stijf en routineus, op andere momenten vlotter en zwieriger met karikaturale elementen (het doet soms zelfs aan Tardi denken). Een keerpunt is deel acht (*Het uur dat doodt*). De delen hiervoor waren al sfeervoller geworden door de inkleuring van Griffo's echtgenote Anaïs, maar vanaf deel 8 gaat Griffo direct in kleur werken en dit blijkt hem verrassend goed af te gaan. Vooral in de laatste delen doet zijn stijl denken aan die van de pentekeningen met gewassen inkt van achttiende-eeuwse Venetiaanse kunstenaars als Giandomenico Tiepolo.

Door deze manier van werken komen de sterke kanten van Griffo's tekenstijl beter naar voren: meer aandacht voor sfeer dan voor details. Dit heeft ook te maken met de manier waarop hij het oude Venetië vorm geeft. Hij gebruikt natuurlijk documentatie, maar niet op zo'n bezeten perfectionistische manier als bij-

voorbeeld François Bourgeon, die pas in staat is om een verhaal te tekenen wanneer hij alles grondig heeft bestudeerd. In *De kinderen van de wind* zie je dat Bourgeon de achttiende-eeuwse schepen tot in detail kent. Hij weet waar elke spijker zit en hoe elke vezel van de kabeltouwen is gewonden. Het is logisch dat Griffo niet zover gaat, want de schepen spelen meestal niet de hoofdrol in zijn verhalen, maar dan nog zijn ze nauwelijks zeewaardig. Zo ontbreken op Griffo's schepen de stagen, de zware kabels die voorkomen dat de mast achterovervalt. Zijn schepen zouden de haven nooit uitkomen.

Desondanks zijn dit soort onvolkomenheden niet storend en weet hij ze ruimschoots te compenseren met zijn flair.

Venetië

De eigenlijke hoofdpersoon van de serie is de stad Venetië. Zowel Dufaux als Griffo zijn gefascineerd door deze stad. Dufaux: "Ik heb zo'n vijftig boeken over Venetië. Dat gaat van algemene boeken met luchtfoto's van de stad tot gespecialiseerde werken als *Dessin d'une porte d'un palazzo.* Ik kan pas een scenario schrijven, of het nu voor een strip, een film of voor de televisie is, wanneer ik de goede locaties heb gevonden. Deze manier van werken stamt ongetwijfeld uit de tijd waarin ik filmacademie bezocht en ze heeft me nooit losgelaten. Als ik een personage wil laten bewegen en praten, moet ik een decor om hem heen zien. Ik kan hem niet zomaar een beetje in het luchtledige laten rondlopen. Ik heb muren, vegetatie, water nodig. Hiervoor spit ik talloze boeken door. Ik gebruik honderden bronnen, maar net als in de film, aarzel ik niet om de poort van het ene palazzo voor een ander te zetten. Hierdoor is de atmosfeer van een verhaal ontleend aan de werkelijkheid én aan de verbeelding. Giacomo C. wandelt letterlijk door stukjes decor van een Venetië dat tegelijk reëel en verzonnnen is. Daar hecht ik erg aan."

Ook Griffo is er vooral in geïnteresseerd om aan de hand van zo veel mogelijk verschillende bronnen zijn eigen versie van de stad te maken: "Ik heb veel films en foto's gezien, en ik gebruik heel veel boeken. In een bibliotheek of een boekwinkel ga ik altijd het eerst naar de afdeling met Venetië. Zo vond ik in Brussel het boek *Venise au fil des pierres* van Giandomenico Romanelli met foto's van Mark Smith. Er staan niet alleen mooie foto's in van bekende monumenten en kerken, maar ook allerlei verloren hoekjes. Wat ik vooral interessant vind van deze fotoboeken van fotografen die Venetië goed kennen, is dat ze een rijk en gedetailleerd beeldarchief vormen. Ik zou jaren in Venetië moeten wonen om zelf zo'n goed beeld van de stad te kunnen krijgen. De visie van deze fotografen helpt me ook mijn eigen Venetië voor Giacomo C. te maken.

Ik teken niet alleen bestaande locaties. Omdat ik van architectuur houd, beleef ik veel plezier aan het zelf ontwerpen van gebouwen die vaak een combinatie van gotiek, renaissance en barok zijn, want in Venetië lopen de stijlen door elkaar. Ik heb natuurlijk ook de achttiende-eeuwse schilders en tekenaars bestudeerd, zoals Canaletto, Guardi, Longhi en Tiepolo. Het decor is vrijwel onuitputtelijk. Daarin lijkt Venetië op New York. Je kunt veertig boeken over deze stad maken en dan nog hoef je niet twee keer dezelfde achtergrond te gebruiken."

Locaties

Het Dogenpaleis, de Rialtobrug en het San Marco-plein zijn onmisbare herkenningspunten van de stad. Sommige monumenten spelen een hoofdrol in de verhalen. Het tweeluik *Het uur dat doodt* en *De schaduw van de toren* gaat over de restauratie van de klokkentoren aan het San Marcoplein door klokkenmaker Ferracina in 1757. De auteurs maakten het op verzoek van een van de directeuren van de Zwitserse klokkenmakersfirma Piaget, die op dat moment bezig was aan de restauratie van dezelfde klokkentoren.

In *Brieven* (deel 11) is een belangrijke rol weggelegd voor het gokpaleis Il Ridotto. Voor het interieur, waarin

... en het Teatro Olimpico (deel 12 *La Fiammina*)

De belvédère van de Villa Pisani...

Giacomo en Parmeno (deel 7 *Angelina*)

vooral de door hun masker van anonimiteit verzekerde gokkers opvallen, kon Griffo gebruikmaken van eigentijdse schilderijen van onder anderen Francesco Guardi en Pietro Longhi. De Venetiaanse schilderijen uit deze tijd zijn ook van onschatbare waarde voor de uitbeelding van achterafstraatjes en vervallen scheepswerven. Het uitgangspunt van de eerste scène waarin Giacomo en Parmeno voorkomen (deel 1, plaat 3) is een schilderij van de Campo di Rialto door Canaletto.

Vaak gebruiken de auteurs bestaande gebouwen die ze een andere bestemming geven. Afhankelijk van zijn financiële situatie verblijft Giacomo in een extravagant paleis aan het Canal Grande of - wanneer hij weer door schuldeisers wordt achtervolgd - in een kamer van het bordeel van de gastvrije mevrouw Aquali aan la piazzetta dei Loncini. De villa La Rocca Pisana van Vicenzo Scamozzi, een navolger van de beroemde zestiende-eeuwse architect Andrea Palladio, bevindt zich eigenlijk in Vicenza, maar in de strip is de villa verplaatst naar de directe omgeving van Venetië en is het de woning van Giacomo's beschermheer signor Bagradino (zie delen 1-2 en 7-8). Van Palladio zelf komen we in de delen 4 en 5 de Villa Barbaro (met de grote zonnewijzers op de zijpaviljoenen) tegen als het toneel van allerlei duistere intriges.

Het opmerkelijkste is wel het privé-theater van de markies Patanè in *La Fiammina* (plaat 16-17). De buitenkant is ontleend aan het tuinhuisje (belvedere) van de achttiende-eeuwse Villa Pisani, maar het interieur is een copie van het Teatro Olimpico van Palladio in Vicenza, dat bedoeld was als een reconstructie van een theater uit de klassieke oudheid. Merkwaardig genoeg is het interieur veel groter dan de buitenkant doet vermoeden. Het theater lijkt eerder een visioen dan een echt gebouw. Op deze manier benadrukken de auteurs nogmaals dat hun Venetië in de eerste plaats een wereld van de verbeelding is. In de woorden van Griffo: "Ik zie Venetië als een mythische, allegorische stad buiten tijd en plaats. Eeuwenlang bleef de stad dezelfde, veranderlijk en toch tijdloos. Ze vormt een eigen universum met eigen regels en wetten, een gesloten wereld. Door haar geografische ligging kan ze zich niet uitbreiden of verplaatsen. Ze is daarom gedoemd langzaam te vergaan."

Arend Jan van Oudheusden

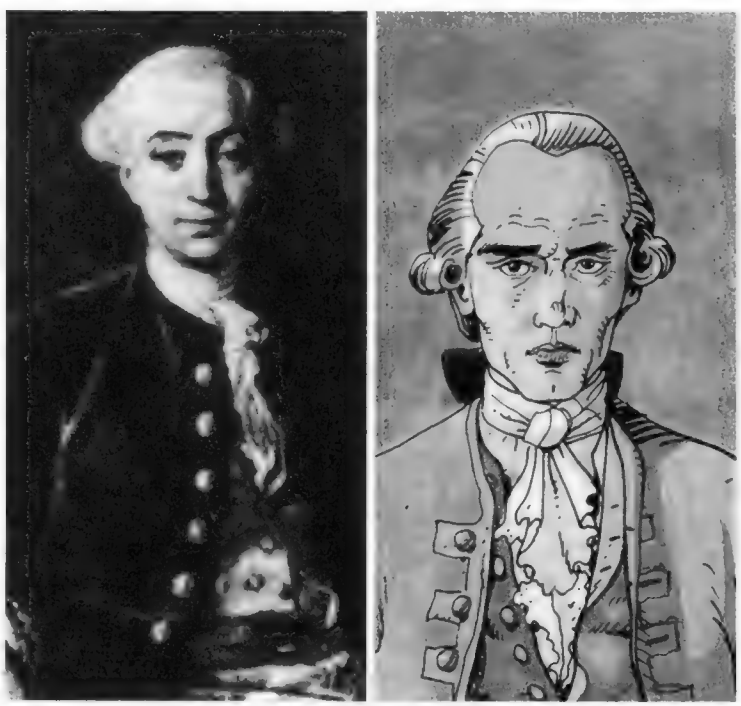

Casanova en San Vere

Straat met op de achtergrond de Santa Maria della Salute (deel 12 *La Fiammina*)

Reeds verschenen in het Nederlands

1. Het masker in de donkere muil
2. De val van de engel
   Een psychopathische moordenaar maakt Venetië onveilig.
3. De zwarte hartenvrouw
   Giacomo moet een gokker uitschakelen die diverse edellieden heeft geruineerd.
4. Meester en knecht
5. De liefde van een nichtje
   Parmeno wordt het middelpunt van een complot waarbij hij tijdelijk tot hertog wordt gebombardeerd.
6. De ring van de Fosca's
   Tussendoortje waarin Parmeno in de problemen komt omdat hij een ring die aan de staat behoort heeft verdonkeremaand.
7. Angelina
8. Lelijk als de nacht
   De stad wordt opgeschrikt door een moordenaar die geheimzinnige boodschappen achterlaat. Giacomo probeert zijn beschermheer te vriend te houden door diens afstotelijke nicht het hof te maken.

Binnenkort

Nederlandse titels zijn werktitels

9. L'heure qui tue (Het uur dat doodt)
10. L'ombre de la tour (De schaduw van de toren)
    Giacomo raakt betrokken bij de aanslagen die op de restaurateur van de klokkentoren aan het San Marcoplein worden gepleegd.
11. Des lettres... (Brieven)
    Chantage, gokverslaafden en schotschriften.
12. La Fiammina
13. La fuite (De vlucht)
    Giacomo blijkt een gemeenschappelijk verleden te hebben met de toneelspeelster die edellieden aan haar degen rijgt.
14. Boucle d'or (Goudlokje)
15. La chanson des guenilles (Het voddenlied)
    Giacomo en Parmeno helpen een jongedame in nood en proberen er ook zelf wijzer van te worden.

Het laatste oordeel

Fats Waller

Igort & Sampayo

Uitg. Oog & Blik; 108 pl.; kleur; slappe kaft: € 19,95

Stripbiografieën boeien slechts zelden. Veelal blijven de makers steken in een saaie, chronologische levensbeschrijving. De tekeningen dienen vooral als verluchtiging van een enorme hoeveelheid feitjes die de auteur opdient en om historische figuren als cameo de revue te laten passeren.

Igort en Carlos Sampayo hebben bij het maken van de stripbiografie van jazz-pionier Fats Waller de aanpak omgedraaid. In *Fats Waller* staan juist de tekeningen van Igort centraal. Zij vertellen het verhaal van de tijd waarin Waller leefde, het belang dat de muziek in zijn leven had en de omwentelingen in de wereldpolitiek die aan zijn vrolijke deuntjes voorbij gingen. Igort slaagt erin het Harlem waarin Waller leefde de sfeer te laten ademen van diens swingjazz. Daar tegenover zet hij een kil, klinisch Europa neer waar de nieuwe politieke orde jazz als *entartete Kunst* kwalificeerde.

De aanpak is weliswaar verfrissend, maar levert toch geen overtuigend boek op. Sampayo schreef rond de sfeervolle tekeningen van Igort een verhaaltje waarin de afzonderlijke scènes af en toe geen enkel onderling verband hebben. Hij koos er niet voor de levensbeschrijving van Fats Waller in te bedden in een intrige. Het boek handelt over de drank- en vrouwenzucht van Waller, zijn eeuwige schulden waardoor hij een ongelooflijk aantal nummers schreef in opdracht, zijn worsteling met vetzucht (hij woog 136 kilo) en uiteindelijk zijn dood. Daar tussendoor wordt verteld hoe tegenover de vrolijke wereld van de jazz de wereld in brand komt te staan. Fascisten grijpen de macht in Italië, Spanje en Duitsland. En vervolgens eindigt het album met de dood van Waller aan een longontsteking in de trein.

Die aanpak breekt het album op. De auteurs hebben een halfslachtige keuze gemaakt. Het is zowel een biografie van Waller, als een tijdsdocument van de jaren dertig in de vorige eeuw. Doordat al de losse scènes niet verankerd zijn in een centrale verhaallijn, beklijft het niet. Nergens interfereren beide geschetste werelden met elkaar. Wat overblijft is een prachtig plaatjesboek, dat wel.

Hans van Soest

Giuseppe Bergman 9: De odyssee van Giuseppe Bergman

Milo Manara

Uitg. Oog & Blik; 58 pl.; kleur; harde kaft; € 14,95

Met de zoektocht van Giuseppe Bergman naar zichzelf en de zin van zijn bestaan creëerde Milo Manara in vijf albums een monument binnen de stripcultuur. De reeks had alle kenmerken van een waar stripepos: een plot met diepgang, een meeslepende vertelling met verschillende lagen en een prachtige vormgeving. Al was hij aan het eind van de serie acuut gestopt met stripmaken, dan nog had Manara zijn plek in het strippantheon dubbel en dwars verdiend. De Italiaan ging echter gewoon door en tekende vooral veel strakke vrouwen die hoofdzakelijk druk waren met het verliezen van kledingstukken en het aannemen van deksels moeilijke houdingen. Daar was verder niets mis mee. Met het uitmelken van een afgeronde succesformule is wel wat mis. De schim van Giuseppe Bergman is nog steeds onder ons. Zijn avonturen zijn echter een slap en smakeloos aftreksel van het origineel. En bij elk nieuw deel wordt het erger.

In *De odyssee van Giuseppe Bergman* wordt de titelheld uit het zeewater gevist door een zeilster met afzakkende broek. Zij vervoert een halfgare geleerde die samen met een onechte hermafrodiet de zwerftocht van Odysseus opnieuw wil afleggen. De geest van de antieke Griekse held manifesteert zich daarna aan Giuseppe en waarschuwt hem voor de wraakzucht van goden in het algemeen en van Poseidon in het bijzonder. Een Griekse helm die Giuseppe uit het water vist, verschaffen hem en de zeilster meer inzicht in de problemen die Odysseus het hoofd moest bieden op weg naar huis. Uiteindelijk ontsnappen de twee maar net aan de wraak van Poseidon. Ondertussen zijn ze wel hun bizarre reisgenoten kwijtgeraakt. Als je broek maar afzakt, verklaart Giuseppe blijmoedig tegen de zeilster en tevreden zeilen ze de einder tegemoet. Weer een album uitgepoept.

Het verhaal neuzelt 58 pagina's lang maar wat door. Een spanningsboog ontbreekt en als er een lid van het reisgezelschap afvalt, zal het iedereen - de lezer incluis - een worst wezen. Het scenario hangt met slordige knopen aan elkaar en geen personage is het inleven waard. Het ergste is nog dat al dat gebrek aan werkelijke inspiratie zijn negatieve weerslag heeft op het doorgaans vlekkeloze tekenwerk van de Italiaanse meester. Ga maar gewoon weer porno tekenen, Milo.

Jef Nieuwenhuis

Pauls vakantiebaantje

Rabagliati

Uitg. Oog & Blik; 145 pl.; zwart-wit; slappe kaft; € 14,95

Pauls vakantiebaantje is fictie, geschreven als autobiografie – al doet de overdaad aan levensechte details vermoeden dat het stiekem toch een autobiografie is, gekruid met fictie. Het verhaal wordt in zijn geheel verteld vanuit het perspectief van Paul, die optreedt als hoofdpersoon en verteller. Geen enkele autobiografie (echt of fictief) lijkt te kunnen ontsnappen aan de overdaad van kaderteksten vol alwetende, scherpzinnige en melancholieke commentaren. De avonturen van Paul zullen uiteindelijk drie boeken beslaan, die elk gaan over een andere periode in zijn leven.

In dit verhaal is Paul een puber van achtien jaar. Hij is een middelbaar scholier in zijn eindexamenjaar, maar slechte cijfers en rancuneuze docenten zorgen ervoor dat hij de school voortijdig verlaat. Zijn eerste baantje en de onvermijdelijke sleur vallen hem zwaar. Na een ruzie met zijn bezorgde ouders valt tot overmaat van ramp ook nog eens zijn parkiet dood van zijn stokje. Kortom: de hele wereld spant samen tegen puber Paul. Redding dient zich aan in de vorm van een vakantiebaantje. Of hij begeleider wil worden in een vakantiekamp voor kansarme kinderen, midden in de Canadese bossen. Paul twijfelt geen moment, maar eenmaal op de plaats van bestemming slaat de twijfel toe. Stuntelend en onzeker begint Paul aan een avontuur dat zich al snel ontpopt tot een *coming of age*-verhaal, waarbij Paul in twee maanden tijd veel leert over zichzelf en het samenleven met anderen.

Fictie of niet, *Pauls vakantiebaantje* leest als een autobiografie en weet als zodanig te overtuigen. Een belangrijk verschil met veel andere autobiografieën en *coming of age*-verhalen is de grenzeloos optimistische toon. Na de genoemde startproblemen, gaat het leven van Paul op rolletjes. Harde levenslessen en desillusies blijven achterwege en bij tijd en wijle scheert het verhaal zelfs rakelings langs het EO Jongerendag-gevoel. Dankzij het feit dat Rabagliati het allemaal geloofwaardig weet te houden en nergens begint te preken, is *Pauls vakantiebaantje* uiteindelijk toch aangenaam leesvoer geworden.

De eenvoudige, maar doeltreffende tekenstijl sluit daar naadloos bij aan. De soepele penseellijnen verraden Rabagliati's Europese invloeden, terwijl de krasserige penarceringen het een onmiskenbaar *small-press* tintje meegeven. ***Sigge Stegeman***

Een tweede huid

Hugues Micol & Loo Hui Phang

Uitg. Dupuis; 80 pl.; kleur; harde kaft; € 12,95

Het gaat je niet in de koude kleren zitten als je van de ene dag op de andere verandert in een superheld. Welke moeilijkheden ondervind je als je je moet aanpassen aan je nieuwe natuur? Dat is het centrale thema van *Een tweede huid*. Paul Forvolino is een weinig geslaagde onderzoeker die is gespecialiseerd in korstmossen. Hij werkt op een biologisch laboratorium en komt ondanks vele uren overwerk geen

stap verder in zijn carrière. Zijn vrienden, vrouw en dochter ziet hij zelden. Paul zit niet lekker in zijn vel, tot aan de dag dat hij letterlijk een nieuwe huid krijgt. Als Paul weer eens overwerkt, gooit hij per ongeluk een buisje met een proefvloeistof over zich heen. Hij wordt fysiek aantrekkelijker, zijn carrière neemt ineens een vlucht en het gaat weer goed tussen zijn vrouw en hem. Zijn vrienden zijn verrast. Dan begint Paul te muteren. Een tijdje lukt het hem nog om de fysieke veranderingen voor anderen verborgen te houden, maar uiteindelijk niet meer. Hij blijkt bovendien over bijzondere vermogens te beschikken die hij moet leren beheersen. Pauls verhaal heeft veel weg van dat van de gemiddelde superheld, maar de debuterende Micol en Hui Phang hebben er een eigen draai aangegeven. Ze nemen er de tijd voor om hun personages neer te zetten en Micol hanteert daarbij een tekenstijl die eerder doet denken aan iemand als Blutch, dan aan het gemiddelde Amerikaanse comictekenaar. De auteurs leggen in *Een tweede huid* het accent niet zozeer op Pauls bijzondere vermogens op zich, maar meer op de problemen die hij heeft om ermee om te leren gaan. Het verhaal heeft daardoor een symbolische en een psychologische laag, maar het ontbreekt evenmin aan humor, bijvoorbeeld in de scène waarin de volledig gemuteerde Paul naar een SM-feestje gaat en daarbij een Spiderman-masker draagt. Aan het einde van dit verhaal dreigen Micol en Hui Phang even de controle te verliezen, want de gebeurtenissen en de rol die Paul hierbij speelt lopen wel erg uit de hand, maar uiteindelijk weten ze de geschiedenis toch tot een goed einde te brengen. Of dat een gelukkig einde is moet de lezer zelf maar beoordelen. ***Hans Pols***

CHRZ

Van Dinther

Uitg. Bries; 60 pl.; zwart-wit met steunkleur; slappe kaft; € 18,00.

CHRZ begon ooit als één van de vele experimentele verhalen in het tijdschrift *Eiland*, een samenwerkingsverband van Stefan van Dinther en Tobias Schalken. In vier jaar tijd verschenen er drie episodes en nu, nog eens vier jaar later, verschijnt het dan eindelijk als album. Van Dinther heeft die tijd gebruikt om er flink aan te schaven. Alle episodes zijn aangepast en het verhaal heeft een proloog en een epiloog gekregen. Dit is zowel de samenhang van het boek, als de in het experiment besloten zoektocht, zeer ten goede gekomen.

CHRZ is eerst en vooral een vormexperiment. Wie door het boek heenbladert zal een vergelijking met het werk van Chris Ware misschien niet kunnen onderdrukken, maar bij lezing blijkt dat Van Dinther niet alleen iets heel anders, maar ook iets heel eigens doet. In *CHRZ* gaat het over de relatie tussen één en veel. Over hoe levens en verhalen van elkaar gescheiden zijn, maar tegelijkertijd ook onderling verbonden. Door continu van vertelperspectief te veranderen, maakt van Dinther duidelijk hoe elk verhaal een collage is van meerdere persoonlijke verhalen. En omgekeerd: hoe handelingen en gedachten in die individuele verhalen weer leiden tot die ene, centrale verhaallijn. Om dit voor elkaar te krijgen gaat Van Dinther zich te buiten aan een visueel spektakel, waarbij hij elke pagina opnieuw op zoek is naar de meest toepasselijke manier om zijn boodschap over te brengen. Hierbij gooit hij elke conventie overboord. Van Dinther vermengt verschillende tekenstijlen, experimenteert volop met kaders en vertelt vanuit meerdere perspectieven tegelijk. De enige constante is het uitgesponnen verteltempo, waardoor alles zich in slow-motion lijkt af te spelen. Dit zorgt er in belangrijke mate voor dat het voor de lezer allemaal prima te volgen blijft.

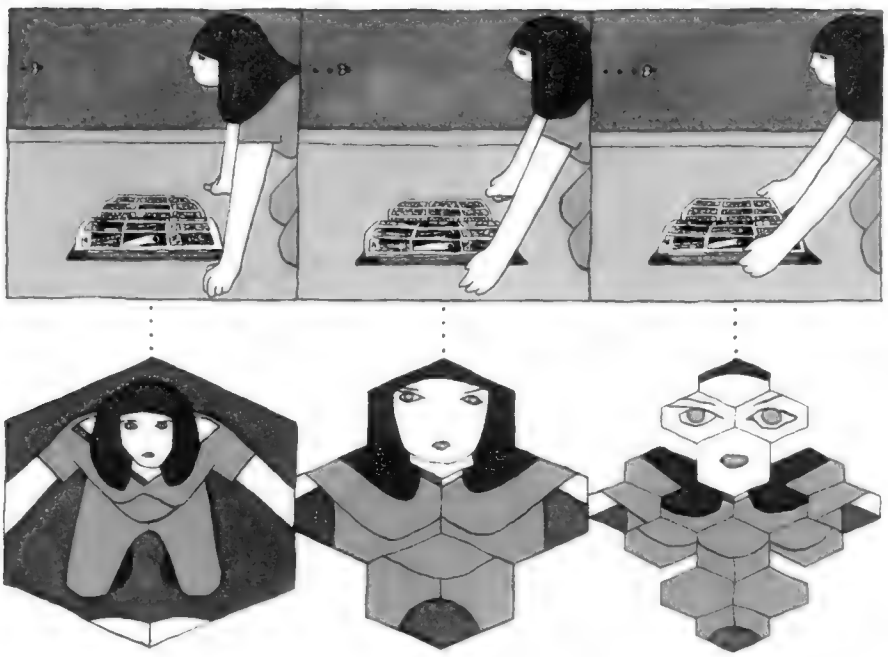

Uitgangspunt van deze kaleidoscopische vertelling is het facetoog van een vlieg. De vlieg, afgebeeld op het omslag, wordt geboren uit Gods hand en vliegt vervolgens naar de plaats van handeling. En net zoals we dit op het omslag terugzien, worden de verschillende facetten in het oog vervolgens de toeschouwers van elk hun eigen verhaal. Het daadwerkelijke verhaal is in *CHRZ* overigens van ondergeschikt belang. Het begint intrigerend, maar wordt al snel een excuus voor alle beeld- en vertelexperimenten. In de abstracte wereld die Van Dinther geconstrueerd heeft valt dit niet direct op als een gemis, maar een echte bijdrage levert het helaas ook niet. Met name de symboliek die her en der de kop opsteekt, slaat daardoor een beetje de plank mis. Maar goed, je kunt niet alles hebben.

Sigge Stegeman

Strip Noir

Maarten Vande Wiele

Uitg. Bries; 32 pl.; duotoon; slappe kaft; € 5,00

Zoals het lichaam wel eens een niet te onderdrukken behoefte voelt aan een kroket of suikerspin, zo wil de geest nog wel eens hunkeren naar pulp ter ontspanning. Pretentieloze strips, vol heerlijk vet aangezette verhaallijnen. De jonge Vlaming Maarten Vande Wiele heeft al eerder bewezen dat hij precies weet wat een vermoeid striplezer af en toe nodig heeft. Zijn korte verhalen staan bol van *soap*-clichés, met haaibaaierige diva's, moordcomplotten en buitenaardse monsters.

In zijn nieuwste boekje *Strip Noir* (eerder vulden zijn verzinsels een deeltje in de *Incognito*-reeks en een in de *Pincet*-reeks) speelt hij wederom met de wetten van het genre met maar één doel voor ogen: de lezer vermaken. En daar slaagt hij wonderwel in. Door de clichés van oude Hollywood-films en slechte tv-series uit te vergroten, worden ze hoogst vermakelijk. Maar Vande Wiele waakt er voor te vervallen in melige parodieën op het genre. Hij maakt oprechte pulp.

Strip Noir bundelt drie korte verhalen waarin wederom sexy *vamps* de hoofdrol spelen. Ze drentelen over de boulevards van het Hollywood uit de jaren vijftig, rijden in grote auto's en spelen koket met hun parelkettingen. Dat actrices als Joan Collins en Joan Crawford model staan voor de vrouwen van Vande Wiele, zal niemand verbazen. Hij zet ze met zwierige streken op papier, in een soort barokke Hanco Kolk-stijl.

Het eerste verhaal gaat over een aan lager wal geraakte sloerie die ten einde raad bij haar ex aanklopt. Het tweede over een vrouw die per toeval een moord hoort beramen. Het derde over twee lesbiennes die een fortuin erven, maar om dat geld in handen te krijgen wel eerst aan de voorwaarden van het testament moeten voldoen. Ieder verhaaltje werkt naar een onverwachte ontknoping toe. Het heeft in essentie allemaal weinig om het lijf. Maar het is zo lekker verteld, dat je net als bij chips niet gauw genoeg krijgt van de strips van Maarten Vande Wiele.

Hans van Soest

The plot

Will Eisner

Uitg. W.W. Norton; 148 pl.; zwart-wit; harde kaft; $ 19.95

Kort voor zijn dood op drie januari van dit jaar, voltooide Will Eisner *The plot*. Het werd een opmerkelijk en waardig slot van een carrière, waarin Eisner voortdurend zocht naar wegen om een roman te vertellen met beeld en tekst. *Graphic storytelling*, zoals hij dat zelf noemde. Hij slaagde daar voor het eerst in met *A contract with God and other stories* uit 1978. Met deze uitgave luidde hij in de herfst van zijn leven een buitengewoon productieve periode in. Met grote regelmaat verschenen nieuwe titels, waarin hij zijn manier van vertellen verder ontwikkelde.

Voor *The plot* ging hij een nieuwe uitdaging aan: het maken van non-fictie, over een onderwerp dat hem persoonlijk erg bezighield. Zelf van joodse afkomst had Eisner zich al van jongs af aan afgevraagd welke ideologische wapens antisemieten gebruikten om hun strijd tegen de joden te rechtvaardigen. Zijn speurtocht leidde tot de ontdekking van *De protocollen van de Ouderen van Zion*. Deze documenten beschrijven de plannen van joodse leiders en bankiers om de wereldmacht te veroveren. Het dook voor het eerst op in 1902, ten tijde van de Russische pogroms, de Dreyfusaffaire en het eerste Zionistisch Congres, waarin Theodore Herzl pleitte voor het stichten van een joodse staat om te ontsnappen aan het Europese antisemitisme. De protocollen waren vermeende aantekeningen, gemaakt en ontfutseld tijdens dit congres.

Er is altijd getwijfeld aan de authenticiteit van de documenten, en dat is terecht. Al in 1921 onthulde de Engelse krant *The Times* dat ze nep waren. Als bewijs hiervoor voerde journalist Philip Graves aan dat het een bijna letterlijke kopie was van Maurice Joly's *Dialogue aux enfers entre Machiavel et Montesquieu* uit 1864. Een Russische geheim agent zou dit boek hebben gebruikt als basis voor de protocollen. Hij zou het document geschreven hebben in opdracht van de Russische geheime dienst om een machthebber, in dit geval de tsaar, een excuus te geven voor de jodenvervolging. Een functie die de protocollen tot op de dag van vandaag zijn blijven vervullen.

In *The plot* beschrijft Will Eisner de volledige geschiedenis van de protocollen. De vorm die hij hiervoor kiest is die van een gedramatiseerde documentaire, waardoor het aangenaam leest. Alleen de pagina's waarop Joly's dialoog en de protocollen met elkaar worden vergeleken vergen meer concentratie van de lezer. *The plot* leest als een spannend boek en verschijnt in een tijd dat literatuur over mysterieuze geschriften razend populair is dankzij schrijvers als Umberto Eco en Dan Brown. Maar wat in *The plot* staat is geen verzinsel van een erudiete schrijver, de protocollen bestaan echt en worden nog altijd gebruikt als ideologisch wapen.

Will Eisner verwonderde zich erover dat een dergelijk geschrift, waarvan onomstotelijk vaststaat dat het nep is, nog altijd geloofd en gebruikt wordt voor propagandadoeleinden. Met het maken van *The plot* hoopte hij een groter publiek bewust te maken van het bestaan van dit ideologische wapen en - zoals hij zelf in zijn voorwoord wenst - een bijdrage te leveren aan het voorgoed onschadelijk maken van *De protocollen van de Ouderen van Zion*. Of Eisner daarin slaagt is zeer twijfelachtig, maar *The plot* beschrijft zonder meer een onthutsend verhaal dat voor veel lezers nieuw zal zijn.

Hans Pols

Koningin Min

Mark Hendriks

Uitg. Oog & Blik; ca. 100 pl.;zwart-wit; slappe kaft; € 14,95

Nadat Mark Hendriks liefderijk door Oog & Blik in de armen was gesloten, verscheen binnen zeer korte tijd zijn rijp en groen werk in drie forse stripboeken. Daarna werd het wat rustiger. Nu is Hendriks' vijfde boek bij deze uitgever verschenen. *Koningin Min* bestaat uit zes verhalen waaronder twee pastiches die als intermezzo dienen bij de belevenissen van Koningin Min en haar entourage. De hoofdpersoon is koningin van Korea aan het einde van de negentiende eeuw, maar zij moet al in het eerste verhaal na een door haar schoonvader geënsceneerde opstand, het veld ruimen. In de overige vertelling zien we haar prominent of als bijfiguur terug in de hoedanigheid van eigenaresse van een onooglijk restaurant.

Het werk van Mark Hendriks steunt op twee ijzersterke peilers: de karakterisering van zijn personages en de bizarre, vlijmscherpe dialogen. Ook *Koningin Min* is daar een goed voorbeeld van. De titelheldin neemt geen blad voor haar mond, ook als ze al lang geen alleenheerser meer is. Haar onverbloemde opmerkingen druipen van het Tomoyo-achtig cynisme. Ook uiterlijk doet Min sterk denken aan de Japanse leading lady uit het werk van Hendriks. De hoofdpersoon in het verhaal *Apen jagen* doet tussen het succesvol afslachten van de Japanse bezetter, niets anders dan overal over te struikelen, af te glijden of tegen aan te stoten. Waarna ze de lezer in onelegante poses haar onderbroek laat zien. Als eerbetoon voert Hendriks de stripheld Corto Maltese van zijn grote voorbeeld Pratt ten tonele. Mark zou echter Mark niet zijn als dat eerbetoon niet zou eindigen met Corto als stoofschotel op het menu van Mins restaurant. Tussen neus en lippen door toont de stripmaker daarbij achteloos hoezeer hij de stijl van zijn idool beheerst tot en met het typische, Pratt-achtige stuiptrekken van de neergeschoten Corto Maltese. Door het hele boek heen is trouwens regelmatig goed zichtbaar dat Hendriks' tekenwerk aan kwaliteit gewonnen heeft. *Koningin Min* is een fijn stripboek van een vilein verhalenverteller.

Jef Nieuwenhuis

Ooievarken

Stedho

Uitg. Oogachtend; 52 pl.; kleur; harde kaft; € 9,95

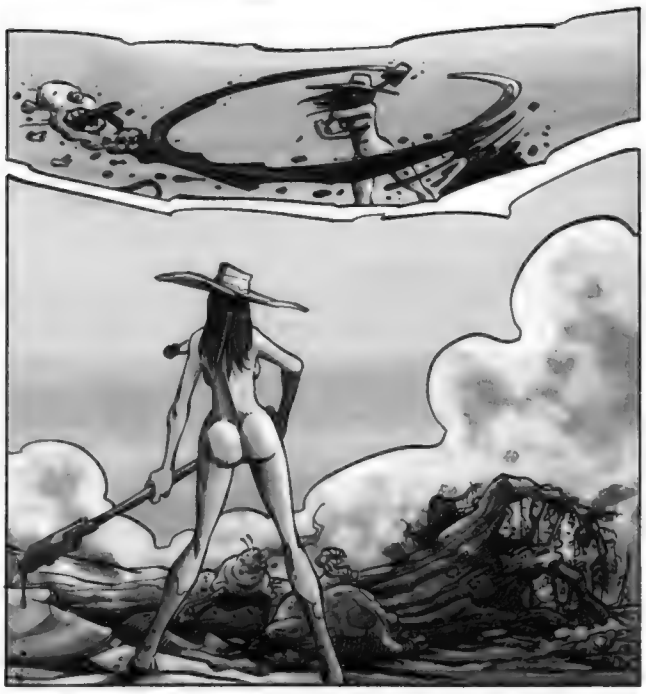

Steven Dhondt zette zijn eerste schreden in de stripwereld aan de hand van jeugdboekenschrijver en stripmaker Marc de Bel, voor wie hij al jaren tekent. Deze jonge Vlaamse tekenaar – die zich bedient van het pseudoniem Stedho – slaat nu zijn vleugels uit met een strip voor een volwassener publiek: *Ooievarken.*

Ooievarken is een krankzinnig album met drie losse verhalen die weliswaar los van elkaar gelezen kunnen worden, maar toch één geheel vormen. De tekstloze verhalen gaan over een ruimtevaarder die landt op een onbekende planeet die bewoond wordt door een kale loopvogel, een zwijgzame vrouw en een oversekst soort aardvarken. De interactie tussen de vier figuren leidt tot een cumulatie van catastrofes die met veel vaart en gevoel voor humor op papier zijn gezet.

In de verte doet Stedho's aanpak misschien aan Moebius' *Arzach* denken, maar *Ooievarken* heeft als verhaal meer om het lijf. Niet alleen weet Stedho de volkomen irrationele gebeurtenissen die hij schetst zonder het gebruik van woorden begrijpelijk te houden, ook blijkt aan het eind van het album dat *Ooievarken* een knappe tijd-ellips omvat: het einde van het derde verhaal ligt ten grondslag aan de gebeurtenissen aan het begin van het eerste.

De humor heeft weliswaar een hoog slapstickgehalte (tekenfilmhumor met veel ontploffingen), maar toch amuseert *Ooievarken* van de eerste tot de laatste pagina. Debet daaraan is Stedho's vlotte, humoristische tekenstijl die sterk doet denken aan die van Jan Bosschaert met een vleugje Marvano waar het de sf-elementen betreft. De Vlaamse school heeft wederom een veelbelovend stripmaker voortgebracht.

Hans van Soest

De teenloze adelaar

Lax

Uitg. Dupuis; 78 pl.; kleur, harde kaft, € 12,95

Als een sprinter die het juiste moment afwacht om aan te zetten voor de massasprint, wist Lax de verschijning van zijn nieuwe boek te timen. *De teenloze adelaar* is een strip over de oertijd van de Tour de France en verscheen vlak voordat de renners weer kriskras door Frankrijk koersten.

Lax' verhaal begint in 1907. De jonge soldaat Amédée Fario sjouwt samen met wat collega's bouwmateriaal naar de top van de Pic-du-midi. Daar wordt de laatste hand gelegd aan een sterrenobservatorium. Zonder verharde wegen of helicopters zijn dragers de enige manier om zo hoog te komen. De astronoom Camille Peyroulet is, behalve sterrenkundige, ook een enthousiaste wielerfan en wil niets van de ronde missen. Daarom vraagt hij Amédée of hij af en toe een sportkrant meeneemt. Amédée leest die kranten ook en neemt zich voor ooit mee te doen met de Tour, "een schitterend avontuur" dat hij dankzij Peyroulet heeft ontdekt.

Om aan geld te komen voor een fiets, blijft hij ook na zijn diensttijd drager op de Pic-du-midi, die toevallig ook nog eens vlak bij zijn geboortedorp staat. Na veel ontberingen en ellende kan hij zich dan als "onafhankelijke renner" bij het peloton voegen en kan Lax zich wijden aan het tekenen van zijn grote liefde: de Tour de France.

Net als in *De Kraai* gebruikt Lax een aangenaam slordige stijl, die nu en dan doet denken aan de westernstrips van Boucq en Giraud. De stoffige bergen, de romantiek van een klein boerendorpje en het Frankrijk van begin vorige eeuw zet Lax met groot gemak en in fraaie aardetinten neer. Het verhaal van *De teenloze adelaar* is misschien wat rechttoe rechtaan (jongeman met veel doorzettingsvermogen verwezenlijkt ondanks tegenslag zijn droom) en zou niet misstaan als scenario voor een EO-film, maar toch heeft Lax er wat moois van gemaakt, dat ook leesbaar is als je niet van wielrennen houdt.

Gerard Zeegers

AMÉDÉE FARIO HEEFT DE KOERS IN HANDEN GENOMEN. ER GAAN KLAPPEN VALLEN.
DE GROTE AFREKENING IS BEGONNEN! KIJK, HIJ ZWEEFT GEWOON, DE RONDE VAN NEGENTIENHONDERD VEERTIEN IS MISSCHIEN WEL HET BEGIN VAN DE HEERSCHAPPIJ VAN DE ADELAAR VAN ESPONNE.

De muzikant

Marjane Satrapi

Uitg. Atlas; 86 pl.; zwart-wit; slappe kaft; € 14,50

Marjane Satrapi oogstte wereldwijd veel lof voor haar vierdelige autobiografie *Persepolis*, het verhaal van een jeugd in het veranderende Iran van de jaren tachtig. Sindsdien heeft zij niet stil gezeten en verschenen *Broderies*, het verslag van een gezellige middag waarop een aantal Iranese vrouwen met elkaar kletsen over vooral seks, en *Poulet aux prunes*, waarvan nu een vertaling verschijnt met als titel *De muzikant*. Net als voor *Persepolis* en *Broderies* putte Satrapi ook voor dit verhaal uit haar rijke familiegeschiedenis. In *De muzikant* en *Broderies* is zij echter niet nadrukkelijk zelf aanwezig.

De muzikant uit de titel van dit boek is Nasser Ali. Hij was ooit een briljante tarspeler (een soort Iraanse gitaar) die leefde voor de muziek, maar raakte verstrikt in een slecht huwelijk en een ongelukkig leven. Als een conflict tussen Nasser Ali en zijn vrouw weer eens hoog oploopt, vernielt zij zijn muziekinstrument. Hij gaat op zoek naar een ander, maar het lukt hem niet meer om plezier te beleven aan het spel en aan zijn leven. Dan besluit Nasser Ali om te sterven. Zijn familie probeert hem nog even van die gedachte af te brengen, maar zelfs voor kip met pruimen komt hij zijn bed, waarin hij wacht op de dood, niet meer uit. In de dagen die volgen denkt hij terug aan wat hij heeft meegemaakt. Dit gegeven is op zich niet erg origineel, denk bijvoorbeeld aan de romans *As I lay dying* van William Faulkner en *Last rites* van Graham Swift, maar in een strip is het nog niet eerder gebruikt. Satrapi heeft het echter erg mooi uitgewerkt in een kort, rijk verhaal. Terwijl Nasser Ali terugdenkt aan zijn leven, krijgen we gedachten voorgeschoteld over zaken als de verhouding tussen man en vrouw, familiebanden, het leven van een kunstenaar. Terloops verwerkt Marjane Satrapi er bovendien een stuk recente (Iraanse) politieke geschiedenis in. En dat alles in haar kenmerkende, eenvoudige tekenstijl, waarin zij geen enkele grijstint of arcering verwerkt en daarmee fraaie zwart-witcontrasten bereikt.

Een kleinood waarvoor zij op het stripfestival van Angoulême terecht de prijs voor het beste album ontving. ***Hans Pols***

Zeker Lezen

Kogaratsu

Michetz & Bosse

Het is een misverstand dat tekeningen en tekst gelijkwaardige elementen van de strip zijn. Een aantal tekeningen dat een verband suggeert of associaties oproept, is zonder tekst nog steeds een strip. Geschreven tekst op zichzelf is daarentegen nooit meer dan literatuur. Dit gegeven is belangrijk om te doorgronden waarom *Kogaratsu* van Michetz en Bosse zo'n bijzondere stripreeks is.

Deze inleiding is geen diskwalificatie van de stripscenarist. Integendeel. In een ambachtelijke strip levert de tekst extra informatie over reden en doel van de handeling. In meer kunstzinnige strips dient de tekst als verdieping en verrijking van het beeld.

Bosse legt met zijn gedegen kennis van het feodale Japan van de zeventiende eeuw en de doorlopende plot van de eerste vijf albums een betonnen fundering onder *Kogaratsu*. De jonge, licht ontvlambare samoerai Kogaratsu helpt de zoon van zijn vermoorde meester bij het heroveren van zijn rechtmatige bezit en titel. Deze zijn in handen van diens oom, die zijn broer heeft vermoord. Om zijn positie te versterken arrangeert de oom een huwelijk met de nicht van de shogun, de werkelijke heerser van Japan. Het lukt echter de provincie te heroveren en de zege wordt bezegeld door het doorschuiven van de huwbare prinses naar de zegevierende neef. Kogaratsu is tussen alle schermutselingen door hevig verliefd geworden op de vrouw. Om zijn eer te behouden rest hem niets anders dan zijn meester en nieuwe meesteres te verlaten. Kogaratsu wordt een ronin, een samoerai zonder meester.

Zo'n scenario zou wijlen Charlier ook geschreven kunnen hebben: goed gedocumenteerd en stevig doortimmerd. Maar de strip ontsnapt aan het peloton door de vormgeving van de getalenteerde tekenaar en *martial arts*-liefhebber Michetz. Aanvankelijk gebruikt hij *Kogaratsu* om het ambacht goed onder de knie te krijgen. De tekeningen zijn aanvankelijk degelijk, maar volgen nog keurig het verhaal van Bosse. Alleen in de koortsdromen van de oom wordt al iets zichtbaar van het werkelijke talent van Michetz. In het derde album *(Gebroken lente)* verandert dat. De tekenaar neemt het commando over van de scenarist en tilt prompt de strip naar een hoger plan. Een collega van Kogaratsu wordt ten onrechte beschuldigd van verraad en wenst de eer aan zichzelf te houden door ritueel zelfmoord te plegen in aanwezigheid van Kogaratsu. In een scène over twee pagina's wordt slechts één korte zin uitgesproken, maar de emoties van de twee krijgers zijn zonneklaar voor de kijker. Het is het doorbreken van een artistieke dijk. Tekeningen zijn wisselend volgestopt of juist kaal. Details zijn kristalhelder of juist vaag en suggestief. Wanneer het lot en het scenario Kogaratsu eenmaal veroordeeld hebben tot het karig bestaan van een rondzwervende ronin, stelt de scenarist zich helemaal in dienst van de ontketende tekenaar. Bosses scenario's worden schetsmatiger en zijn pompeuze lyriek ruilt hij in voor trefzekere, sobere haiku's van Japanse dichters. Michetz' inkleuring wordt sober, soms bijna monochroom. Hij neemt/krijgt steeds meer ruimte voor tekstloze scènes. Vaak zijn het vechtballetten, maar ook sfeerbeelden van het Japanse leven uit die tijd, tempowijzigingen of sleutelscènes. Ook begint hij met de wetten van het medium te spelen. Regelmatig dwingt hij de kijker het verhaal "Japans" te lezen door de platen verticaal te schikken. De strip *Kogaratsu* stijgt boven zichzelf uit, daar waar de tekeningen het verhaal vertellen en tekst niet nodig is.

Michetz is niet uniek in de manier waarop hij de Japanse cultuur verbeeldt. Lees bijvoorbeeld de verstripping van het Japanse epos *Moesashi* door Bert van der Meij maar eens. Maar nergens voegen ambachtelijkheid en kunstzinnigheid zich zo naadloos aaneen als in *Kogaratsu*. ***Jef Nieuwenhuis***

Van de strip *Kogaratsu* van Marc de Groide (Michetz) en Serge Bosmans (Bosse) zijn tot nu toe 9 delen verschenen (inclusief een nul-nummer). De reeks wordt uitgegeven door Dupuis en kent zowel een hardcover- als een softcoverversie.

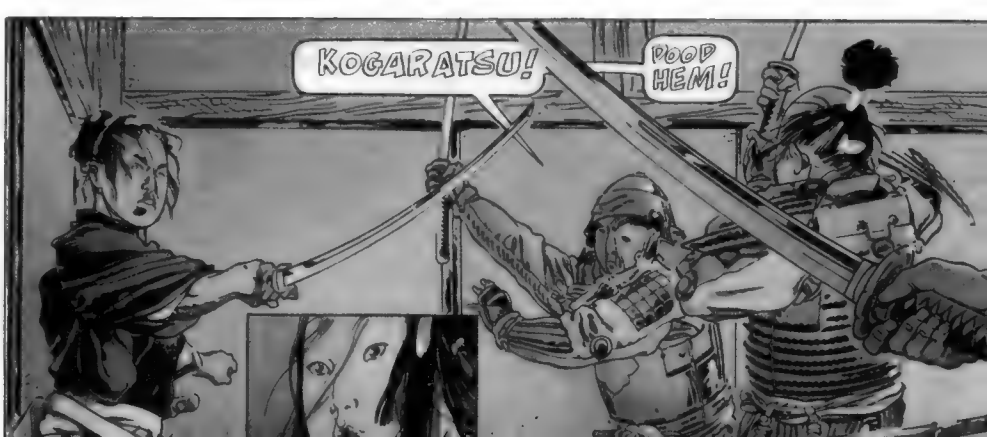

Prikbord

Op 7 juli 2005 werd in stripwinkel Lambiek op feestelijke wijze **De wereld van de Nederlandse strip** ten doop gehouden, een boek van Kees Kousemaker en Margreet de Heer over Nederlandse strips. Anders dan Kousemakers vorige boeken is *De wereld van de Nederlandse strip* vooral een kijkboek geworden, waarin op alfabetische volgorde aan de hand van thema's zoals Bloot, Gekken & mafketels en Olifanten een beeld wordt gegeven van het brede aanbod dat in bijna honderd jaar aan strips van Nederlandse tekenaars verscheen. Van zo veel mogelijk tekenaars is werk opgenomen, waarbij ook de jongste generatie rijk is vertegenwoordigd. Achterin het boek is van alle tekenaars een biografie opgenomen. Uitg. Lannoo, ISBN: 90-5897-260-7, € 29,95. ***HP***

In memoriam Laurence Harlé (1949-2005)

Op 5 juni jongstleden is Laurence Harlé overleden, scenariste van de westernstrip *Jonathan Cartland*. Samen met tekenaar Michel Blanc-Dumont creëerde ze de reeks in 1973. In totaal verschenen er tien delen van. De serie won diverse prijzen: prijs voor het beste scenario voor *Silver Canyon* op het stripfestival van Hyères en dat van beste album voor *Het schuilhol van de duivel* op het festival van Angoulême. Harlé was een van de weinige vrouwelijke scenaristen in de stripwereld. Ze is 56 jaar geworden.

In memoriam Paul Deliège (1931-2005)

In de nacht van 6 op 7 juli is Paul Deliège overleden. Jarenlang was hij een van de vaste medewerkers van het stripblad *Robbedoes*, maar echt grote bekendheid heeft hij niet gehad. Hij debuteerde als tekenaar in 1958 in *Robbedoes* met de serie *Theo en Pieterjan*. In de loop der jaren schreef hij scenario's voor onder anderen Macherot *(Snoesje)* en Lagas *(Sam de beer)* en werkte hij samen met Piroton aan *De Krobbels*. Het bekendst werd hij met *Jaap*, een serie over een maffe gevangene waarvoor hij jarenlang miniboekjes tekende en later ook verhalen op gewoon formaat. Vanaf 1977 zijn van *Jaap* zestien albums verschenen. Paul Deliège werd 74 jaar.

XIII, William Vance's meest succesvolle serie

De **Bronzen Adhemar** (de oudste Vlaamse stripprijs) wordt dit jaar uitgereikt aan **William Vance** (pseudoniem van William van Cutsem). Vance, die op 8 september 70 jaar oud wordt, tekent al meer dan veertig jaar strips: *Bob Morane, Bruno Brazil, Bruce J. Hawker, Marshall Blueberry* en uiteraard zijn grootste succes *XIII*. Aan de prijs is een geldbedrag van 12.500 euro verbonden. Vance krijgt de prijs tijdens het tweejaarlijkse stripfestival van Turnhout dat op 17 en 18 december van dit jaar gehouden wordt. Behalve de Bronzen Adhemar looft de organisatie voor het eerst ook een debuutprijs uit. Die gaat dit keer naar **Conz** voor zijn album: *Toen ik nog baas van de wereld was.* Hij krijgt een geldbedrag van 250 euro. ***HvS***

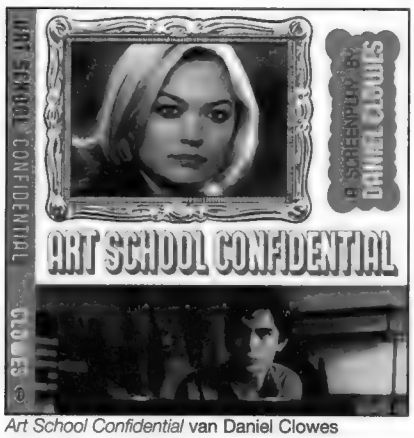

Art School Confidential van Daniel Clowes

Na het succes van de *Ghost World* verfilming konden **Daniel Clowes** en **David Zwigoff** het blijkbaar niet laten. Deze herfst komt er een nieuwe film uit hun handen gerold: **Art school confidential**. Het gunt de kijker een blik in het leven van een groep kunstacademiestudenten, levend in New York. Voor het scenario heeft Clowes geput uit eigen ervaringen. Bij Fantagraphics verschijnt een ruim 200 pagina's tellend boekwerk, met daarin het oorspronkelijke stripverhaal, aangevuld met het draaiboek, foto's en tekenwerk. Het zal voorlopig Clowes' laatste filmproject zijn. Hij heeft de tekenpen inmiddels weer opgepakt en heeft naar eigen zeggen voldoende ideeën om door te gaan tot zijn zeventigste. ***SS***

Na *From hell* en *The league of extraordinary gentlemen* had **Alan Moore** gezegd zich nooit meer te willen verbinden aan een verfilming van zijn werk. Naamsvermelding bij *Constantine* had hij reeds afgeslagen en toen verfilmingen van **Watchmen** en **V for vendetta** eindelijk werkelijkheid leken te worden nam hij daar direct en openlijk afstand van. Inmiddels is de *Watchmen*-verfilming voor de zoveelste keer gesneuveld. *V for vendetta* gaat er wel komen, om precies te zijn op 4 november aanstaande. Als de geruchten kloppen, zal de film – naar een draaiboek van de gebroeders Wachowski – bol staan van misplaatst patriottisme, dito heroïek en Hollywood-sentiment en daarmee dreigt het het zoveelste rechtlijnige verhaal te worden over goed versus kwaad. Alles dus, wat het oorspronkelijke boek vooral niet was. Moore heeft er inmiddels zo de pest in, dat hij niet langer meer wil werken voor DC Comics. Zo zal de derde bundel van *The league* worden uitgegeven door een samenwerking van Top Shelf en Knockabout. Voor het complete verhaal: www.comicbookresources.com/columns/index.cgi?column=litg&article=2153. ***SS***

Officiële filmposter van *V for vendetta*

De Franse stripwereld is aardig in beroering, met uitgeverij **Casterman** als spil. Begin dit jaar culmineerde een langlopende ruzie met Bourgeon, in een overstap van de auteur naar Glénat (zie *ZL 140)*. Maar het slechte weer was nog niet over, want onlangs besloot ook **Jacques Tardi** de uitgever vaarwel te zeggen, in een overstap

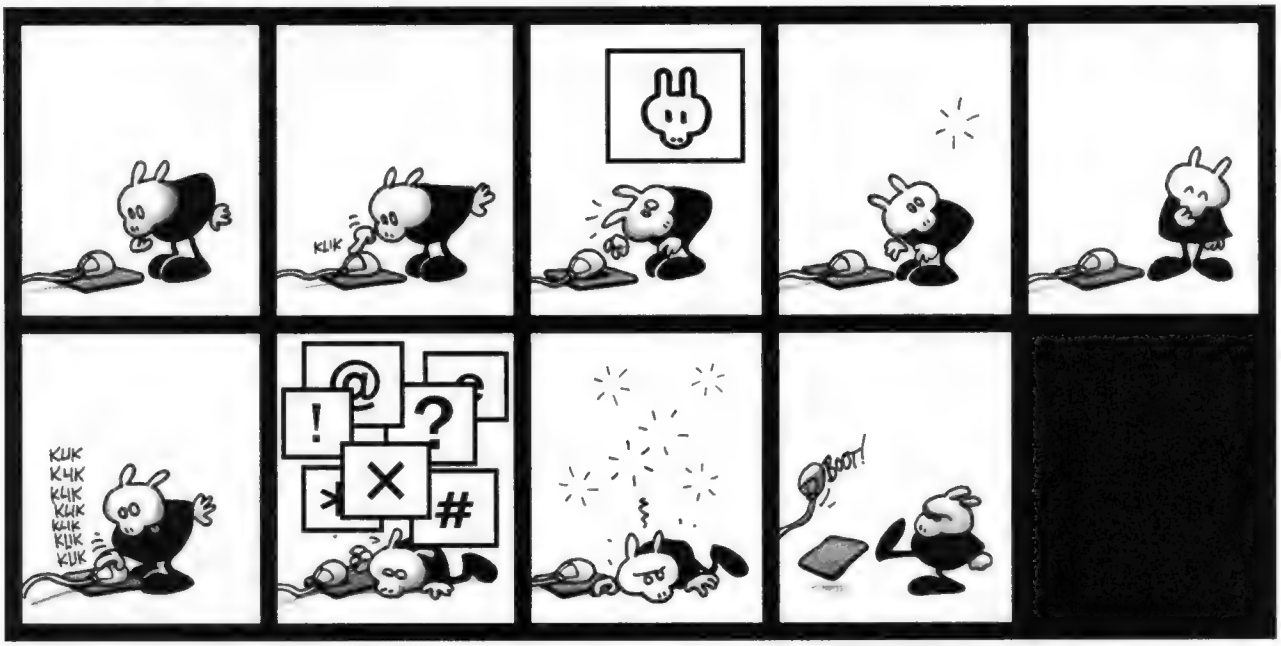

naar Futuropolis. Gelukkig werden de rangen tussendoor aangevuld met **Enki Bilal**, die juist van Humanoïdes Associeés overstapte naar Casterman.
Dit alles zal ook gevolgen hebben voor de Nederlandstalige uitgaves. Casterman schijnt enkele miljoenen betaald te hebben voor de deal met Bilal en overweegt dit terug te verdienen door zijn gehele oeuvre te herdrukken. Uitgeverij Futuropolis is een dochter van het Franse Soleil, wiens fonds in het Nederlands vertaald wordt door uitgeverij Talent. Eigenaar Ronnie Matton schijnt zich al te verheugen. ***SS***

Sinds afgelopen mei heeft ook **Fantagraphics** de **blog**-koorts te pakken. In *Flog!* geven meerdere personen binnen de uitgeverij inzage in hun dagelijkse bestaan. Dit garandeert niet alleen een gestage stroom aan inzendingen, maar ook veel lezenswaardig en soms zelfs ronduit hilarisch materiaal. Haast je naar www.fantagraphics.com/blog. ***SS***

Kunst of pornografie? Sinds er in de jaren negentig een lijvig overzichtswerk verscheen van **Tom of Finland** bij de prestigieuze uitgeverij Taschen groeit de waardering voor het oeuvre van de Finse kunstenaar. Vanaf de jaren vijftig maakte Tom (echte naam Touko Laaksonen) talloze (homo) erotische tekeningen van gespierde en zwaar geschapen mannen. Hij was ook een pionier op het gebied van de erotische strip. Vanaf 1967 tekende hij ruim 25 boekjes vol met seksstrips. Al deze strips plus een hele oude uit 1946. Al deze strips zijn goed verzorgd gebundeld in vijf delen en verzameld in een boxje dat nog net iets kleiner is dan een DVD-box. *Tom of Finland, the comic collection*, uitgeverij Taschen, € 29,95. ***HP***

Tom of Finland

Prijsvraag

Of eigenlijk prijsvragen. Dit nummer zijn er maar liefst twee prijzen te verloten. Allereerst kunnen wij, met dank aan stichting Sherpa, vijf exemplaren weggeven van **Stripjaar 2004**, het uit zijn as herrezen stripjaarboek, dat dit keer tot stand kwam onder redactie van *De morgen*-journalist Geert de Weijer. Wie ons via ons mailadres redactie@zozolala.com kan vertellen welke twee stripmakers *à quatre mains* de cover van het boek hebben getekend, maakt kans op een gratis boek. Tip: het gaat om een oudere Nederlander en een jongere Belg (die vroeger nog baas van de wereld is geweest).

Daarnaast verloten we, met dank aan Total Film, ook vijf keer twee vrijkaartjes voor de speciale Asiamania filmvoorstelling zondagmiddag 28 augustus vanaf 13 uur in Filmmuseum Cinerama 1 in Amsterdam. Dit naar aanleiding van de dvd-release van de Asiamania-film **Casshern**. Als bonus zal ook de film *Zebraman* worden vertoond. Mail ons de naam van de regisseur van *Casshern* en wie weet zit jij die zondagmiddag samen met een vriend of vriendin gratis op de eerste rij. Meer info op www.asiamania.nl.

Agenda

Nog **tot en met 4 september** is in het Rotterdamse Museum Boymans van Beuningen *Robert Crumb, a chronicle of his times* te zien. De tentoonstelling was eerder te zien in Michigan en Londen en geeft een uitgebreid overzicht van de meer dan veertig jaar omspannende carrière van de Amerikaanse kunstenaar Robert Crumb *(Fritz the Cat, Mr. Snoid)*.Museumpark 18/20, Rotterdam, www.boymans.nl

Tot 4 september viert het Stedelijk Museum Zwolle de **zestigste verjaardag van Suske en Wiske**. Met speciale aandacht voor de invloed van Bruegel op het werk van Vandersteen. **Zondag 21 augustus** worden Paul Geerts en de huidige medewerkers van Studio Vandersteen in het museum verwacht. Meer info: www.museumzwolle.nl.

Het lang weekend van **11 t/m 14 augustus** vindt in het Arnhemse Sonsbeek Park het strip & cultuurfestival **Bal du piaf mort** plaats. Meer info: www.arnhemaanzee.nl/Hanco

Op **20 augustus** wordt in **Kampen** rond de Nieuwe Markt een stripfestival gehouden. Meer informatie op www.steck.nl

Op **zaterdag 27 en zondag 28 augustus** vindt in **Valkenswaard** voor de twintigste keer het Brabants Stripspektakel plaats. Waar? Zaal Valkencourt aan de Pastoor Heerkensdreef van 10 tot 17 uur. Zie verder: www.stripspektakel.cjb.net

En wederom een grote stripbeurs in **Rijswijk.** Voor **10 en 11 september** wordt daar in de plaatselijke evenementenhal een festival georganiseerd. Kijken op: www.stripbeurs.com

Wie nooit in **Mechelen** is geweest, moet dat eens doen op **11 september** wanneer daar ook de jaarlijkse stripbeurs wordt gehouden. Van 10 tot 18 uur in Cultuurcentrum Mechelen, Melaan. Alle informatie is te vinden op: www.comic-strips.com.

ADVERTENTIE

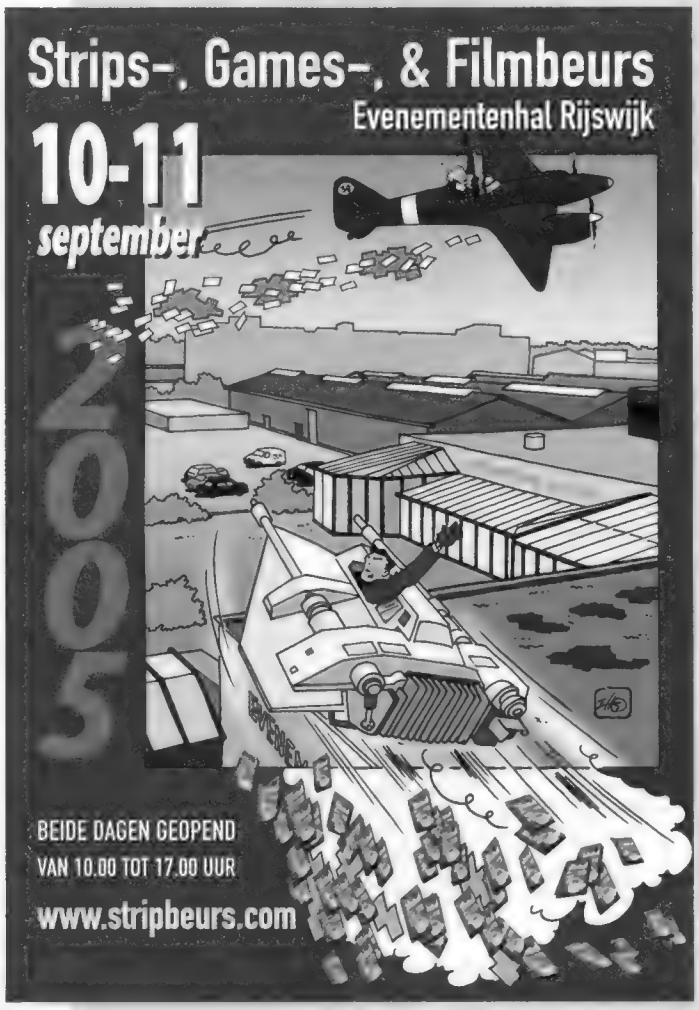

Stripweekblad Robbedoes houdt na 67 jaar op te bestaan. Uitgeverij Dupuis/Balloon Books vindt het tijdschrift, dat al jaren nog maar een minimale oplage had van 2500 tot 3000 exemplaren, niet langer interessant. Bij het verschijnen van deze *Zozolala* valt bij de abonnees zo'n beetje de laatste editie van het blad op de mat. Besloten is om de lopende vervolgverhalen af te ronden. „Daarna is het definitief gedaan met het blad," aldus hoofdredacteur Erwin Cavens.

Volgens Cavens is het besluit van de uitgever deels het gevolg van de tanende interesse van de jeugd in strips. „Al tien jaar lang hing het voortbestaan van *Robbedoes* aan een zijden draadje. Kinderen lezen minder strips dan vroeger. De concurrentie van de televisie en computerspelletjes is groot. Daar komt bij dat jongeren die nog wel geïnteresseerd zijn in strips, geen zin meer hebben iedere week een blad te kopen om dan weer een week te moeten wachten hoe de verhalen in het blad verder gaan. Ze hebben meer geld te besteden en kopen liever direct een stripboek."

De reden waarom *Robbedoes* tot nu toe overeind werd gehouden, is dat de kosten laag zijn. Het merendeel van de productiekosten bestaat uit vertaling en lettering van de strips en dat moest toch gebeuren voor de albumuitgaves. Het Franstalige zusterblad *Spirou* blijft wel bestaan. Dat blad, met een oplage van zo'n 120.000 exemplaren, wordt begin 2006 volledig gerestyled. De uitgever had geen zin die energie nog in *Robbedoes* te steken.

Directe aanleiding voor dat besluit is de **veranderende strategie** van de uitgever, die zich minder gaat richten op de Nederlandse markt. Niet alle Dupuis-titels zullen meer automatisch worden vertaald. Cavens: „Momenteel wordt het hele fonds met een stofkam doorgevlooid. Wat slecht verkoopt in het Nederlands, verdwijnt. Het gaat om series als *Sarah Spits, Pedro de Neusbeer* en *De Kannibrallen.* Binnenkort volgen er meer. De uitgever had sowieso niet veel zin meer in *Robbedoes.* Het blad was al jaren niet meer via de losse verkoop te verkrijgen, alleen nog via abonnementen en leesmappen. Er werd niets in geïnvesteerd. Het blad werd voor 90 procent aan elkaar geplakt met materiaal uit *Spirou.*" Dupuis zoekt nu naar nieuwe wegen ter promotie van haar fonds. Zo is ze gestart met speciale stripkaternen in enkele Vlaamse kranten. ***HvS***

De reeks **Robbedoes en Kwabbernoot** is nog maar koud overgenomen door het duo Morvan en Munuera, of Dupuis is al weer op zoek gegaan naar enkele nieuwe geestelijke vaders voor de strip. De uitgever heeft vergevorderde plannen om buiten de reguliere reeks om een serie **one-shots** uit te geven waarin telkens een andere auteur zijn visie geeft op de historische reeks. „Hoe het allemaal zal worden verpakt, is nog niet duidelijk," meldt Erwin Cavens van Dupuis. „Het eerste album staat in ieder geval nog niet voor dit jaar gepland." Onder de auteurs die gevraagd zijn iets te gaan doen zijn Frank le Gall *(Theodoor Cleysters)* en het duo Yann en Fabrice Tarrin (hier bekend van zijn kinderstrip *Violine).* ***HvS***

ADVERTENTIE

Stripvoorspelling

Dit overzicht van te verschijnen strips is gebaseerd op door de uitgevers aangeleverde informatie. Ondanks de zorgvuldigheid waarmee het wordt samengesteld, komt het regelmatig voor dat de boeken in werkelijkheid pas later verschijnen. Achter elk album staan de prijs (in euro's) en de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala*-redactie.*

Te verschijnen in augustus en september 2005

Arboris

Koblenz 4: De M van Anarchie (Robin) 6,95; sk.
Krän 6 (Herenguel) 6,95; sk.
Het land van Langvergeten 14 (Barral/Makyo) 6,95/14,095; sk./hk.
Middernacht 2 (VoRo/Djian) 6,95/14,95; sk./hk.
De negen van het godshuis 2 (Barr/Rodolphe) 6,95/14,95; sk./hk.
Tao Bang 2: Het sireneneiland (Blanchard/Vatine/Pecqueur/Cassgrain) 6,50; sk.
Toen het land verdronk (Milton) 6,50; sk. *Speels gebrachte educatieve strip in funny animal-stijl over het broeikaseffect.*

Arcadia

Duivels ondeugend (Bosschaert) 45,00; sk. *Geen strip, maar een ruim 120 pagina's dik (waarvan 24 in kleur) kunstboek met werk van Jan Bosschaert.*

Bries

The no stories (Baeken) 12,00; sk.

Casterman

Achtung Zelig! (Gawronkiewicz/Rosenberg)13,50; hk. *Strip over het leven in de Poolse concentratiekampen die al diverse prijzen won. Met een epiloog van Rosinski.*
De kat 7: De kat is tevreden (Geluck) sk.
De koene ridder, bundel 5 (Craenhals) 14,75; hk. *Bevat De geheime doorgang, De voorvechter van de koning en Valstrik in Kiev.*
Imaginaire reizen (Pratt) hk. *Luxe integrale uitgave van alle aquarellen van de maker van Corto Maltese.*
Loïs 2: De stadhouder (Paques/Martin) 4,95; sk.
Ernie Pike 3 (Pratt/Oesterheld) 17,50; hk. *Derde en laatste deel van de ingekleurde herdruk van Pratts oorlogskronieken verteld door een fotograaf.*
Shelena (Follet/Pasteur) 13,50; hk. *One shot van Follet die zich afspeelt op 19e eeuws Haïti.*
Coraly Valley 3: Coda (Lenaerts/Taymans) 4,95; sk.
De Woestijnschorpioenen 3: De weg van de koorts (Ważem) *Bij verschijning in Frankrijk oogstte Wazem veel lof voor zijn voortzetting van de strip van Hugo Pratt, waarin hij de meester zelf bijna overtreft.*

Dargaud

Betelgeuze 5: De ander (Leo) 5,25; sk. *Slot van de cyclus (zie ZozoLala 141).*
De danseres van de tijd 1: De geheime tuin; 7,50; sk.
De jonge jaren van Blueberry 14: De slager van Cincinnatti (Blanc-Dumont/Corteggiani) 5,25; sk.
Kabbala 3: Herfst (Charlet) 5,25; sk.
Het kruis van Cazenac 7: Spionage in Cairo (Stalner/Boisserie) 7,50; sk.
Dexter London 3: De bronnen van Rouandiz (Garcia/Leo) 5,25; sk.
De nieuwe ijstijd 6 (Studio Jotim) 5,25; sk.
Tramp 7: Tussenstop in het verleden (Kraehn) 7,50; sk.
Witte tijgerin 2 (Conrad/Yann) 5,25; sk.
Zeeland 1: Vorstelijke huurlingen (Juszezak/Yann) 5,25; sk.

Dupuis

De Blauwbloezen 49: Leve de bruid! (Lambil/Cauvin) 4,20; sk.
Het boek der onsterfelijken 2: De wegbereider (Juret/Ploy) 6,95; sk.
De heer Vastenavond van As 4: Het opstandingsvaccin (Liberge) 6,95; sk. *Laatste deel van deze opmerkelijke reeks.*
H.A.N.D. 3: De rattenmessias (Vegliona/Pelot) 4,50; sk.
Jojo 15: Een verloofde voor papa (Geerts) 4,20; sk.
Jommeke 51: De Fwietmachine (Nys) 3,95; sk. *Herdwuk.*
Jommeke 230: Pekkie in Hollywood (Nys) 3,95; sk.
Kid Paddle 10: Star waar? (Midam) 4,20; sk.
Lady S. 2: Op je gezondheid, Suzie! (Aymond/Van Hamme) 4,50; sk.
Langteen en Schommelbuik 10: De zeeschat (Nys) 3,95; sk.
Lokje 17: Lokje krijgt levenslang (Blesteau/Godard) 4,20; sk.
Op kamers 1: De vierde man (Christopher/Runberg) sk.
Quintett 1: Het verhaal van Dora Mars (Bonin/Giroud) 6,95; sk. *Nieuwe multitekenaarreeks van de scenarist van De tien geboden.*
Quintett 2: Het verhaal van Alban Meric (Gillon/Giroud) 6,95; sk.
Ethan Ringler 2: De nevelmannen (Mezzomo/Filippi) 4,50; sk.
Vrouwen in 't wit 27: Darmlastige situaties (Bercovicci/Cauvin) 4,20; sk.

Fort media

Boot & van Dijk 3: Morris (Sparrenboom) 10,00; sk.

Van Halewyck

Een boodschap uit de ruimte (Evens) *Tekstloze SF van de 19-jarige winnaar van een wedstrijd van Van Halewyck en het Vlaamse Onafhankelijke Stripgilde.*

Houtekiet

De stad van de dromende boeken (Moers) 29,95; hk. *Roman van de in eigen land razend populaire Duitse striptekenaar van onder meer Adolf en Kleines Arschloch.*

Lombard

Dokus de leerling 11: Dat kan beter (Godi/Zidrou) 5,25; sk.
Dommel 40: Volle kracht vooruit (Dupa) 5,25; sk.
Houten hoofd 1: De puzzelfee (Foerster) 5,25; sk.
Niklos Koda 7: Witte magie (Grenson/Dufaux) 5,25; sk.
Bob Morane 41: De tranen van de zon (Coria/Vernes) 5,25; sk.
Yakari 31: Yakari en de Appaloosa's (Derib) 5,25; sk.

Oog & Blik

Heinz het boek (Windig/De Jong)
Isaac de piraat 3: Olga (Blain) 12,50; hk

Sherpa

De winnaar 1 (Van der Meij) 12,50; hk.
De winnaar 2 (Van der Meij) 12,50; hk.

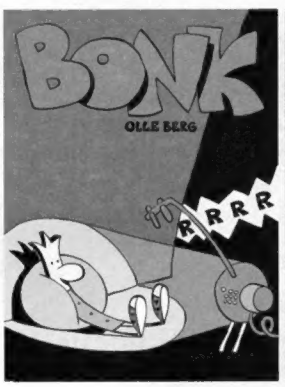

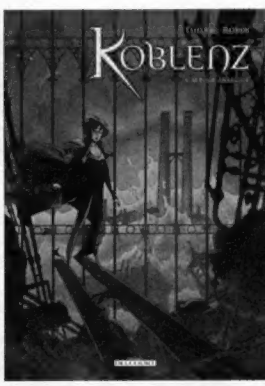

Silvester

De Bamburgers 1: Bamburgers (Spruyt/Fritz) 9,95; hk. *Op scenario van de maker van de geslaagde humoristische strips over Bob de Kerpel.*
Eugène 2 (Barreveld) 7,50; sk.
Hara Kiwi 2 (Lectrr) 8,95; sk. *Cartoons.*
Kobijn 1: Blacktown (Trondheim) 9,95; hk. *Eindelijk alsnog in het Nederlands*
Koning Snotneus 2: Vermoeid (Trondheim/Parme) 9,95; hk.
Michiels jongenshart 1 (Van de Pol) 14,95; sk.
Scribbly 5: Vuurvliegjes (Arends) 9,95; sk.

Standaard

FC De Kampioenen 39: De vliegende repor-

ter (Leemans) 4,10; sk.
Kiekeboe 106: Vrolijke vrolijke vrienden (Merho/Stallaert) 4,10; sk.
Nero, de duivelse trilogie (Sleen) *Bundel van drie Nero-klassiekers: De hoed van Geraard de Duivel, De terugkeer van Geraard de Duivel en De Kolbak van How.*
Paul Geerts, 30 jaar peetvader van Suske en Wiske. *Biografie en eerbetoon aan de man die jarenlang Suske en Wiske tekende.*
Rode ridder 207: De grot van de beer (Scholz/Lodewijk) 3,75; sk. *De eerste door Martin Lodewijk geschreven Rode Ridder.*
Suske en Wiske 288: Het slapende goud (Studio Vandersteen) 3,99; sk. *Tja, dat krijg je ervan als je je huistekenaar opeens de laan uitstuurt.*
Urbanus 113: Het gat van de duivel (Linthout/Urbanus) 4,10; sk.
W817 8 (Leemans/Swers/Vanas) 4,10; sk.

Zet.El

Bonk (Berg) 14,95; sk. *Nederlands boekdebuut van de virtuoze Zweedse absurdist Olle Berg.*

Niet aangekondigd toch verschenen

Akamoth 1 (Michalak/Le Galli) Talent; 7,50; sk.
Alban 5: Utopia (Fourquemin/Dieter) Talent.
Carnival (Hiemstra) Bries; 10,00; sk. *Debuut van Femke Hiemstra.*
Caroline Baldwin 11 en 12: Mijn eerste avonturen 1 en 2 (Taymans) Casterman; 4,95; sk.
7,50; sk.
De dagelijkse worsteling 2: Tegen het vergeten (Larcenet) hk.
Dirkjan 9 (Retera) Silvester; 7,50/17,50; sk./luxe.
Donald Duck 123: Als Spanjool (Studio Walt Disney) Sanoma; sk.
Het einde der tijden 2: De zwarte aarde (Ersel/Ruellan) Glénat; hk.
Freddy 2 (De Bremme) shellac.be; 2,00; sk. *Studentenhumor uit Leuven.*
De gesel Gods 4 (Gajic/Mangin) Blitz; 8,95; sk.
Kinky & Cosy 1: Is het nog ver? (Nix) Silvester; 6,95; sk. *Herziene herdruk van Nix' boekdebuut bij Grint/Van Halewyck.*
Kleine vampier kinderboek 1 en 2 (Sfar/Jardel) Gottmer; 9,95; hk. *Geïllustreerde voorleesboeken.*
Koningin Min en andere Koreaanse verhalen (Hendriks) Oog & Blik; 17,50; sk. *Van de maker van Tomoyo. Zie Het laatste oordeel.*
Kookaburra 4: Systeem Ragnarok (Mitric/Crisse) Talent; 13,95; hk.
Kuifje facsimile: De geheimzinnige ster (Hergé) Casterman; 19,50; hk.
Het laatste ritueel 1: De voorspelling van de geliefden (Recht/Maklès) Talent; hk. *Fantasy.*
Lance Crow Dog 2 t/m 5 (Séjourné/Perrotin) Talent; 13,95; hk.
Liefde (De Goede/De Rooij) johanderooij.nl; 2,50; sk. *Ministrip op Pincet-formaat van Johan de Rooij en Floor de Goede.*
Loranne 2 (Nicaise/Dieter) Talent; 7,50; sk.
Middernacht 1: Opstand (VoRo/Djian)
Talent; 30,00; hk.
Nicky Saxx 5: Teken/Lijn (Oosterveer/Ritstier) Boumaar; 6,95; sk.
Slhoka 2 (Godderich/Floch/Lyse) Blitz; 8,95; sk.
Sofaletta 8 (Hé/Arnoux) Talent; 7,50; sk.
Strip noir (Vande Wiele) Bries; 5,00; sk. *Edelpulp van Maarten Vande Wiele. Zie Het laatste oordeel.*
Tijdloos (Kamagurka) Van Halewyck; sk. *Bundel cartoons uit De Tijd.*
Venetiaanse suites 8: Clara (Warnauts/Raives) Casterman; 9,50; hk.
De verzoeking van Satan (Falque/Ploy) Glénat; hk. *Esoterische thriller.*
Rikki Visser 2 en 3 (Van Exter) Boumaar; 12,50; sk.
Wanordelijke encyclopedie van de wereld van Troy (Arleston/Tarquin) Talent; 30,00 ;hk. *Voor de fans.*
Wet van de chaos 1 (Falba/Tasiaux) Talent; 7,50; sk.
Witte tijgerin 1: In dienst van de Grote Roerganger (Conrad/Yann) Dargaud; 5,25; sk. *Spin-off van De onnoembaren.*
De wonderbaarlijke reis van Jacob Maneschijn en Sientje Zeester (Vleeschouwer/Wilmink) Zapp; 16,95; hk.
Algernon Woodcock 1: Het behekste oog 1 (Sorel/Gallié) Arboris; 7,95; sk. *Sfeervolle fantasy getekend door de maker van Dodeneiland.*
Zidane champions (Nolent/Pierret/Venanzi) Casterman; 5,75; sk. *Move over, Ronnie Hansen. Stripbio van de beroemde Franse voetbalspits.*

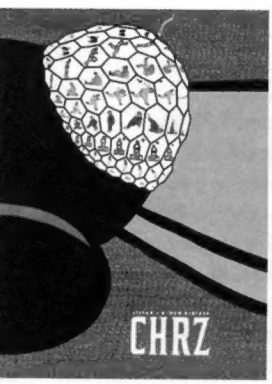

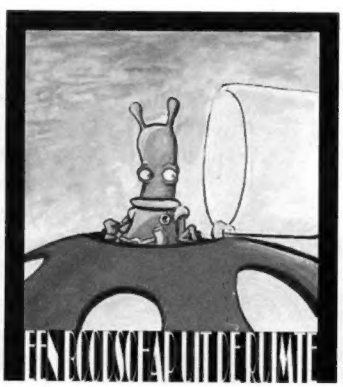

Beste van Bommel 4: Als je alles gehad hebt (Toonder) Bezige Bij; 12,50; sk.
De blauwe hagedis 6 (Roels) Talent; 7,50; sk.
Braakland (Baudoin) Sherpa/Oog & Blik; 15,95; sk. *Fraai geschilderde zoektocht naar oprechtheid en liefde in een onbestendige wereld. Een van Baudoins meest indrukwekkende strips.*
Carla (Baudoin/Lob) Sherpa/Oog & Blik; 15,95; sk. *Uitgebreide herdruk.*
CHRZ (Van Dinther) Bries; 18,00; sk. *Fascinerende vormexperimenten van Stefan van Dinther, voorgepubliceerd in Eiland. Zie Het laatste oordeel.*
Cuervos 1 en 2 (Durand/Marazano) Talent;
Arboris; 6,95; sk.
De Mof 1 (Stalner/Bardet) Talent; 7,50; sk.
Neptunus 4: Nachtmerrie (Delitte) Glénat; 12,95; hk.
Nova Genesis 1 (Chabbert/Bosserie) Blitz; 8,95; sk.
Het rad 3 (Kovacevic/Skrobonja) Blitz; 8,95; sk.
Reizen van Lefranc 1: De luchtvaart: van het begin tot 1914 (Martin/Régric) Casterman; 6,50; sk. *Na Alex in de oudheid schnabbelt Martins tweede held nu ook wat bij.*
Rick Rolluik 2: Gedonder (Oosterveer/Ritstier) BeeDee; 12,95; sk.
Samba Bugatti integraal (Griffo/Dufaux)

Uno Mundo wereldstrips

In het buitenland verschijnen stapels prachtige strips die ons taalgebied amper bereiken. Kwaliteit kent echter geen grenzen. Daarom hieronder een selectie van de meest opvallende buitenlandse titels van de laatste twee maanden. De prijzen in euro's vallen bij importtitels doorgaans wat hoger uit.

Tekstloos

Echoesland (Olislaeger/Fondevila) Denoël Graphic; 15,00; sk. *Zien is geloven: de iconografie van de 20e eeuw gevat in een vrijpostig hommage aan Little Nemo in Slumberland.*
Mitchum (Blutch) Cornélius; 20,00; sk.

Uitgebreide integrale herdruk van de nagenoeg tekstloze comicreeks van de maker van Rapido moderna.

Piraterie (Roux/Lorien) Carabas; 8,50; hk. *Mellow avonturieren in de voetsporen van Rosco de Roode.*

Voyage (Yokoyama) Ed. Matière; 13,00; sk. *Psychologische manga over een metroreis in Japan. Van de maker van Combats.*

Les bandes dessinées

L'appareil (Diversen) La Pastèque; 31,50. *Smakelijk lezen: o.a. François Ayroles, Émile Bravo en Jochen Gerner verstrippen de favoriete gerechten (!) van negen topkoks uit Montreal.*

BD Africa (Diversen) Albin Michel; 19,00; sk. *Korte verhalen van Afrikaanse auteurs, onder redactie van Ptiluc.*

Brighton report (Vanoli) Ego Comme X; 18,00; sk. *De productieve Vincent Vanoli portretteert in een losse penseelstijl zijn nieuwe woonplaats aan de zuidkust van Groot-Brittannië.*

Bureau des prolongations (Hureau) Ego Comme X; 22,00; sk. *Franse backpacker raakt zijn papieren kwijt in Cambodja. Nu kan hij het land niet meer uit.*

Espace vide (Risbjerg) Treize Etrange; 13,00; sk. *Baanloze twintiger accepteert ten einde raad een gevaarlijke missie op een andere planeet. Efficiënt getekend debuut van de in Parijs woonachtige Deen Terkel Risbjerg.*

Le gumbo de l'année (Lehmann) Requins Marteux; 3,85; sk. *Een beklemmend dinertje bij vrienden genadeloos geportretteerd in schaafkarton.*

Les mauvaises gens. Une histoire de militants (Davodeau) Delcourt; 13,95; sk. *Autobiografische schets van het Franse vakbondsmilieu. Van de maker van De val.*

Monographie A.P. Duchâteau : Gentleman conteur (Gaumer) Le Lombard; 22,50; hk. *Eerbetoon aan een van de meest productieve huisschrijvers van Le Lombard (o.a. Rik Ringers).*

La perspective Nevski (Redolfi) Paquet; 15,00. *Ambitieuze bewerking van Gogols novelle Nevski Prospekt.*

Petit guide de la survie en entreprise (Larcenet) Fluide Glacial; 9,95; hk. *Carrière maken als een barre tocht door de jungle. Satire van de maker van De dagelijkse worsteling.*

Une vie compliquée (Wolinski) Albin Michel; 12,50; hk. *Satire op globalisering door de winnaar van de Grand Prix van Angoulême.*

Comix

Adventures of blue square and green square (Jaeken) AardAppel Comics; 4,00; sk. *Comics minimalisme uit Stok-Kortenaken, België. Binnenkort verschijnt bij dezelfde uitgever het op graffitti geïnspireerde Mixity.*

Albion 1 (Oakley/Freeman/Moore/Reppion) DC Wildstorm; $ 2.99; sk. *Na Sophie Crumb gaat opnieuw een bekende 'dochter van' uit de startblokken. Samen met papa Alan neemt Leah Moore een duik in het Britse superheldenverleden. Eerste deel van zes.*

The alchemist's easel (Davison) Active Images; $17.99; sk. *Voor het eerst sinds lange tijd weer nieuw werk van Al 'The spiral cage' Davison.*

Art school confidential (Clowes/Zwigoff) Fantagraphics; $ 14.95. *Script en ingekleurde versie van Clowes' legendarische zelfhulpstrip voor kunstacademiestudenten (deze winter avondvullend te zien in de bioscopen met John Malkovich in de hoofdrol).*

The cartoon guide to chemistry (Gonick/Criddle) Harper Collins; $16.95; sk. *Alleen lezen met veiligheidsbril. Van de maker van The cartoon history of the universe.*

The complete Calvin & Hobbes (Watterson) Andrews McMeel; $ 150.00; hk. *Prijzige maar ultieme gelegenheid tot het bedwingen van een van de toppen van de mondiale humorstrip.*

The complete Dennis the Menace Vol. 1: 1951-1952 (Ketcham) Fantagraphics; $ 24.95; hk. *Opnieuw een zware dosis stripgeschiedenis van de uitgever van de complete Peanuts. Tegelijkertijd verschijnt bij dezelfde uitgever een herdruk van The merchant of Dennis the Menace, de autobiografie van Hank Ketcham (1920-2001).*

Grenuord 1 (Ghermandi) Fantagraphics; $ 4.95; sk. *Surreële thriller. Start van zesdelige miniserie van de getalenteerde Italiaanse Francesca Ghermandi, nu voor het eerst in het Engels.*

Hellboy: The island 1 (Mignola) Dark Horse; $ 2.99; sk. *Voor het eerst sinds drie jaar weer sinistere Hellboy-horror. Eerste deel van twee.*

Life's a bitch (Gregory) Fantagraphics; $ 16.95; sk. *Uitgebreide, integrale herdruk van de eerste helft van de vorig jaar stopgezette, hilarische grrrl-comic Bitchy Bitch.*

Mome 1 (Diversen) Fantagraphics; $ 14.95; sk. *Nieuwe stripanthologie met literaire ambities. Bijdragen van o.a. Paul Hornschemeier, John Pham en Sophie Crumb.*

Peculia and the groon grove vampires (Sala) Fantagraphics; $ 9.95; sk. *Campus horror van 'Evil eye' Richard Sala.*

Plastic Man: On the lam (Baker) DC Comics; $ 14.95; sk. *Kyle Baker treedt in de voetsporen van comicslegende Jack Cole.*

Rocky. The one and only (Kellerman) Fantagraphics; $ 12.95; sk. *Zweedse variant op de slackercomedy Hate, door dølende dertiger Martin Kellerman.*

Salamander dream (Larson) AdHouse Books; $ 15.00; sk. *Jonge vrouw ontgroeit haar kindertekeningen. Sympathiek debuut van Hope Larson.*

Satiroplastic 1 (Panter) Drawn & Quarterly; $ 19.95; hk. *Eerste van drie bundels met een selectie 'ratty lines' uit Gary Panters schetsboeken.*

Solstice (Seagle/Norman) Active Images; $ 12.95; sk. *Psychologische strip over een miljonair met hersenkanker.*

Spiral-bound (Renier) Top Shelf; $ 14.95. *Ode aan de kindertijd. Debuut van Aaron Renier.*

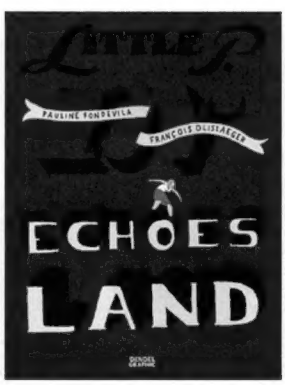

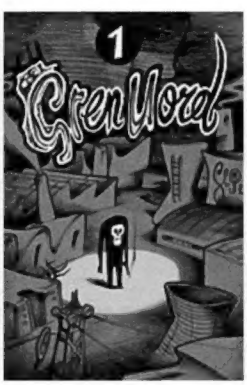

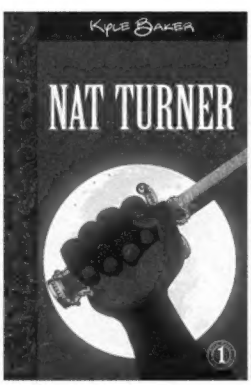

Stray dogs (Zezelj/Diversen) Charta/I.S. Gardner Museum; $ 35.00. *Ongemakkelijke beschouwingen van Kroaat Danijel Zezelj over zijn nieuwe thuisland, de VS.*

Der Struwwelmaakies (Millionaire) Fantagraphics; $ 19.95; hk. *Bundel van misschien wel de meest opvallende Amerikaanse krantenstrip van dit moment.*

Tricked (Robinson) Top Shelf; $ 19.95; sk. *Relatiedrama van de maker van Box office poison.*

Nat Turner 1 (Baker) Kyle Baker Publishing; $ 3.00; sk. *Heftig epos over de slavernij door de maker van Why I hate Saturn en Plastic Man. Voor het broodnodige contrast tekent Kyle Baker tegelijkertijd sitcom humor in de eveneens nieuwe comicserie The Bakers.*

We all die alone (Newgarden) Fantagraphics; $ 28.95; hk. *Langverwachte bundel van een van de meest opvallende auteurs uit RAW.*